

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

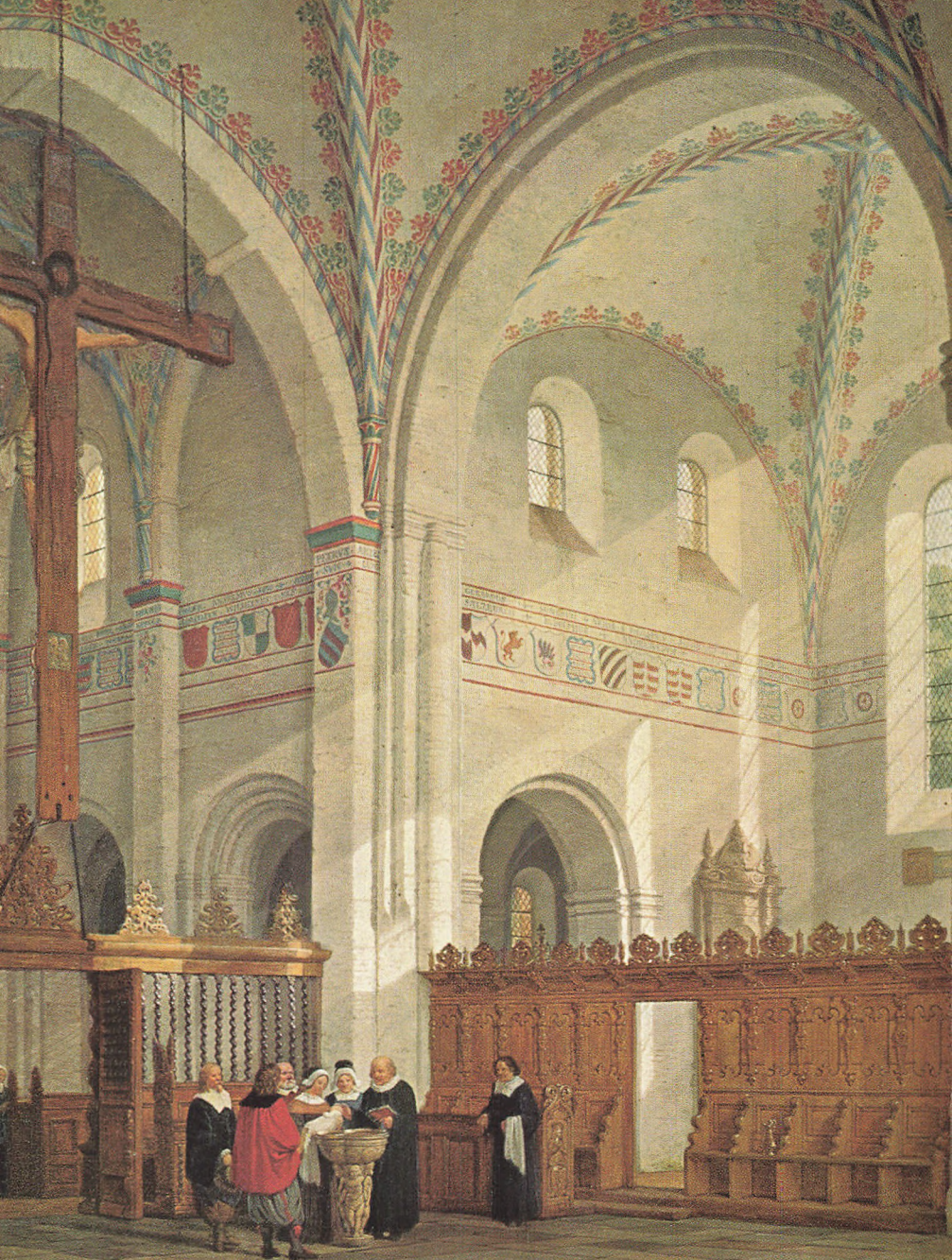
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SORØ KIRKE

SORØ KIRKE

Udgivet med støtte af
Stiftelsen Sorø Akademi

Omslagsbilledet: Parti i Sorø kirke
Efter maleri af Heinrich Hansen 1855. Tilhører Aarhus Museum

Fotografier: Niels Elswing m. fl.
Klichéer: Bernh. Middelboes Klichéanstalt
Tryk: Sorø Amtstidendes Bogtrykkeri, Slagelse

L. BALSLEV

SORØ KIRKE

NATIONALMUSEET

1961

Sorø kirke set fra nordvest.

Bygningen og dens historie

Klosterporten i Sorø fører fra byen ind på Sorø Akademis grund, hvor store træer og gamle bygninger skaber en egen stemning. Den mildnes af søens nærhed og af ungdommens ubekymrede færden, men kirken og kirkegården giver den et præg af strengthed og alvor. Med kirken og det kloster, som den er en rest af, begyndte stedets egentlige historie, og i kirken kan Sorøhistorien følges gennem de spor, de skiftende tider har efterladt.

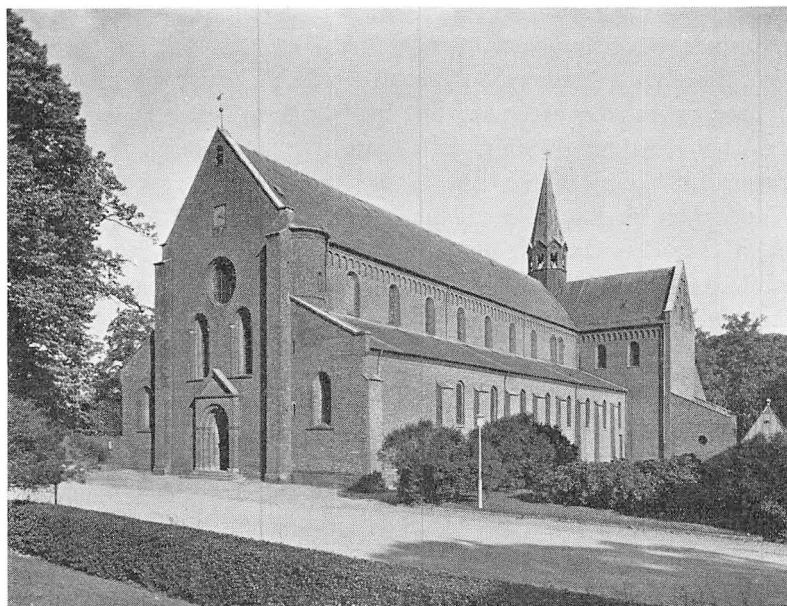
Den nuværende kirke i Sorø er ikke den første på stedet. Det benediktinerkloster, som de sjællandske stormænd, brødrene Asser Rig, Toke og Ebbe her stiftede kort efter 1140, på Erik Lams eller Svend Grathes tid, har haft en lille stenkirke, der udtrykkelig nævnes i kilderne. Den er forlængst forsvundet, og alle forsøg på ved gravninger at finde rester af den har hidtil været forgæves. Da Asser Rigs søn Absalon ved Valdemar den Stores hjælp 1157 blev biskop i Roskilde, lå benediktinerklosteret i Sorø øde hen; det havde ikke kunnet trives og var forladt af munkene. Absalon besluttede derfor med støtte af sine nærmeste slægtninge at genrejse stiftelsen. Ifølge klosterkrøniken var han dybt bekymret over sin arvelods forfald. Ved Helligåndens indskydelse hidkaldte han da fromme mænd »af den hellige Bernhards plantning« (cistercienserordenen) og gav dem anvisning på dette kloster. Med stor gavmildhed forsynede han dem med alt, hvad der var nødvendigt, og var som en fader for dem til sine dages ende.

Cistercienserordenen er stiftet 1098 i Citeaux nær Dijon i det østlige Frankrig af mænd, som ville efterleve Benedikts munkeregel

i dens fulde strenghed. Med rette kaldes de undertiden bernhardinere efter Bernhard af Clairvaux (1090–1153); i ham fik ordenen sin største skikkelse, og først med ham begyndte dens vældige udbredelse. Hans ven, ærkebiskop Eskil i Lund, stiftede de første cistercienserklostre i Danmark, Herrevad (i Skåne) og Esrom, hvorfra munkene kom til Sorø den 13. juni 1161. »Fra den dag gav Gud dette kloster sin velsignelse; det voksede og trivedes og bar frugt i Herren«.

Sorø kirke må være opført af cistercienserne, og der kan ikke være gået mange år efter klosterets nystiftelse, før de har taget fat på den. Hvornår den har været færdig, kan ikke siges, men der kan ikke have manglet meget, da Absalon døde 1201 og blev begravet i kirken. Denne *datering* beror bl. a. på en sammenligning med Sct. Bendts kirke i Ringsted. Der er så stor lighed mellem de to kirker, i murteknik og dekorative enkeltheder, at de må være samtidige, og om Ringsted ved man, at østpartiet stod færdigt 1170 til den store kirkefest, da Knud Lavard blev skrinlagt, og ærkebiskop Eskil kronede Knud VI. Derimod er det tvivlsomt, hvor meget man kan slutte ud fra de ofte anførte oplysninger om de ældste begravelser i kirken. Jordfæstelser kunne finde sted i bygninger, der kun var påbegyndte.

Cistercienserne reagerede bevidst mod al pragtudfoldelse i kirkebyggeriet, som iflg. Bernhard drager de bedendes opmærksomhed til sig og hindrer fromheden, og deres faste organisation bevirkede, at deres kirker i væsentlige henseender er ensartede, hvor de end bygges. Sorø kirkes *grundplan* illustrerer dette forhold. Det er en 3-skibet korskirke med to kapeller på hver af korsarmenes østsider; desuden et kapel i hjørnet mellem nordre korsarm og nordre sideskib (nordvestkapellet) og et nu nedrevet våbenhus ved nordre sideskibs vestende. Kor og østkapeller har retlinet afslutning, idet apsider, de halvrunde afslutninger mod øst, der gør sig så prægtigt gældende i benediktinerkirken i Ringsted, fordømtes som over-

Kirken set fra sydvest.

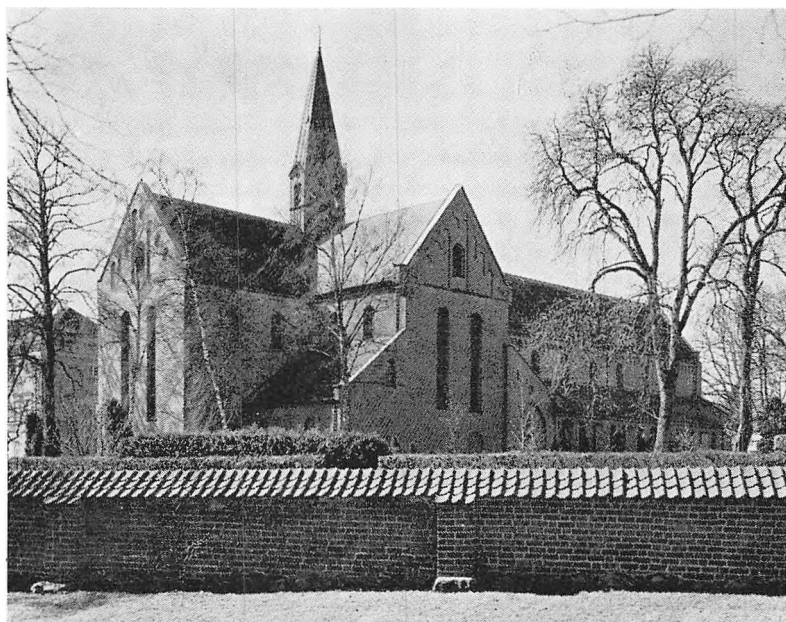
flødige og upraktiske. Det ældste eksempel på denne klare og simple plan, i hvert fald det ældste bevarede, er kirken i Fontenay i Burgund, hvis opførelse vistnok overvågedes af den hellige Bernhard selv, og som kom til at stå som det reneste udtryk for hans og ordenens ideer.

Cistercienserstilen er tydelig i *Sorø kirkes ydre*. I overensstemmelse med reglerne mangler ikke blot absider, men også tårn. I stedet findes en tagrytter over korsskæringen; den nuværende er ny, men der har sikkert været en tilsvarende i middelalderen. Helhedsindtrykket er nøgternt og strengt, men ikke uden skønhed. Forholdene er gode og velafvejede, og længden er imponerende; af danske middelalderkirker er kun Århus og Roskilde længere. Men Sorø

kirke er ikke blot påvirket fra cistercienserordenens moderland. Den er opført af tegl, og dette materiale var i 12. århundrede noget nyt og mærkeligt i Danmark. Ærkebiskop Eskil havde brugt det på Søborg og ved Esrom, men først med Sorø og Ringsted kirker og med kong Valdemars mur ved Dannevirke slog det igennem. Moderne undersøgelser har vist, at den nye teknik er kommet fra Norditalien, og italienske teglbrændere og murere må have arbejdet på de to midtsjællandske kirker, indtil danskerne lærte dem kunsten af. Man har brændt teglene så nær byggepladsen som muligt, og en teglovn fra o. 1200 blev i 1960 fundet på »Store Plads«.

Trods munkenes principper er Sorø kirkes ydre ikke helt uden udsmykning. Den studeres bedst på nordsiden, altså fra kirkegården. Det østligste fag af højkirken har et smukt dobbeltvindue, hvis ene halvdel dog nu er tilmuret. Det har halvsøjler og omløbende rundstav, men i de følgende fag nøjes man med et enkelt, romansk vindue med skrå smige. Den smukke rundbuefrise med dværgsøjler, der løber under taget på hovedskibet, er italiensk påvirket. Den »stigende rundbuefrise« langs gavlkanterne i nordre korsarm findes tilsvarende på ældre danske brudstenskirkker, f. eks. i Ribe. Nordre sideskibs sokkel har dværgsøjler ligesom pill soklerne inde i kirken. De er rekonstruerede efter soklen på nordre korsarms vestmur, der kan ses i kælderen under nordvestkapellet. Det er tvivlsomt, om de oprindeligt hører hjemme på sideskibet, snarere måske på østpartiet. Udenlandske forbilleder har hidtil ikke kunnet påvises; man ville gerne tro, at det smukke motiv er skabt i Sorø eller Ringsted.

Sorø kirke har oprindeligt været nordfløjen i et firlænget klosteranlæg omkring Fratergården, og dens sydside bærer endnu tydelige spor deraf. Udbygningen ved korsarmens syd mur er en rest af klosterets østfløj, og skrålinierne, der tydeligt ses på muren over den, er aftryk af denne østfløjs gavl. I Fratergårdens klinkebelægning er markeret, hvor klosterets buegange har stået, og i side-

Kirken set fra nordøst.

skibets mur ses længst mod øst en tilmuret portal, der har forbundet buegangen med kirken. Sideskibets vinduer stammer fra tiden efter buegangens nedrivning, ligesom stræbepillerne og skalmuringen. (Sml. s. 59). Den nuværende hovedindgang i vestmuren er ny. Vestgavlen er oprindelig, men ret forskellig fra østgavlene; Sorø kirke er som så mange andre kirker opført fra øst mod vest, og den sidst opførte gavl har i stedet for halvsøjler og buer fået glat murværk i siksakmønster (sildebensmønster).

Sorø kirkes indre præges også af de strenge regler, men det er dog, som om der her har været givet lidt friere tøjler. Skønt kirken stort set er opført i eet stræk, gør forskellen mellem ældre og yngre partier og mellem forskellige bygmestres ideer sig allige-

vel gældende. De 4 store piller i korsskæringen (d. e. pladsen foran alteret) hører til de først opførte dele af kirken, en enkelt forsker har hævdet, at den nordvestre pille er det ældste stykke murværk i hele den store bygning, fordi stenene her er tyndere end andetsteds. Et påfaldende træk er de 4 pillers indbyrdes forskellighed; det er, som om bygmesteren har eksperimenteret sig frem uden nogen helt sikker plan, og man har heri set en bekræftelse på den hypotese, at han har været dansk; også andre steder i de ældre dele af kirken gør en vis usikkerhed sig gældende. Østkapellernes tøndehvælvinger og korsarmenes store krydshvælvinger er oprindelige, dog delvist ommurede. Korsskæringen har ligesom midtskibet oprindelig haft fladt træloft (sml. s. 12); hvordan det forholder sig med korhvælvingen er svært at sige på grund af senere ombygninger. Trappen i søndre korsarm har ført op til munkenes sovesal. (Sml. s. 17). Kapellerne bag trappen er som før nævnt en rest af klosterets østfløj; de karakteristiske gjordbuer (tværbuer) i det østligste rum svarer ganske til skjoldbuen på østvæggen bag epitafiet i nordvestkapellet, og klosterfløjen må altså være opført samtidigt med de senere dele af kirken.

Nordre sideskib hører til kirkens mest karakterfulde partier. De store leddelte piller har ud mod sideskibet hver en kraftig halvsøjle, de midterste endog tre. De svære sokler er byggede op i flere afsæt; hjørneblade og dværgsøjler bidrager til at forædle dem uden at berøve dem deres kraft. De tre østligste piller i søndre sideskib har også halvsøjler, men de følgende fem har i stedet flade pilastre; forskellen er så stor, så man tænker sig, at en ny bygmester må være kommet til. Hans piller har ind mod midtskibet en udsmykning med dobbeltblindinger, der nu delvist dækkes af de senere indbyggede hvælvingspiller. Den tanke er fremsat, at den samme mand skulle være mester for dobbeltvinduerne i højkirkens østligste fag. På lofterne oven over sideskibenes hvælvinger har man fundet flere klumper af smeltet bly, som må stamme fra en brand 1247, da

Nordre sideskib set mod vest.

kirken havde blytag. Hvælvingerne er altså ikke blot planlagt fra første færd, men også opført meget tidligt, i hvert fald de fleste af dem. De har spidse gjordbuer, og en stor spidsbue forbinder sideskibet med nordvestkapellet. Cistercienserne havde tidligt sans for de praktiske fordele ved den gotiske stil, og desuden gør der sig i denne del af kirken en tydelig nordfransk påvirkning gældende.

Moderne undersøgelser på sideskibslofterne har afsløret det mærkelige forhold, at nogle af pillernes halvsøjler er fortsat op over hvælvingerne; måske har man oprindeligt haft planer om en overetage med åbninger ud mod højkirken, men planen er aldrig blevet udført. Murværket i kirkens vestende er særlig svært, hvilket har fremkaldt den hypotese, at der imod cistercienserreglerne skulle have været planlagt et tårn; også dobbeltvinduerne i østfaget er en begyndelse til noget, der senere er blevet opgivet. Et ønske om rig udformning af kirken synes at have gjort sig gældende over for de strenge cistercienseridealer. Det er fristende at tænke sig, at kirkens egentlige bygherre, Absalon, modstræbende har måttet bøje sig for ordenens krav, men det er naturligvis gætteeri.

1247 hærgedes kirke og kloster som før nævnt af en brand. 1250 skænkede Esbern Snares datter Ingeborg gods, bl. a. til opførelse af hvælvinger. Fra den nærmest følgende tid må da *midtiskibshvælvene* stamme. Kunsthistorikeren Høyen siger smukt og rigtigt, at de danner »ligesom en egen afsluttet Helhed inden i den ældre Bygning«, og det er i hvert fald let at se, at de ikke kan være oprindelige. Højkirkevinduerne sidder f. eks. skævt i skjoldbuerne, fordi de pillefremspring, der bærer gjordbuer og ribber, skiftevis er brede og smalle, og disse pillefremspring overskærer tydeligt nok de dekorative dobbeltblindinger på de sydvestre arkadepiller og savsnittet på højkirkemurene. Det er seksdelte hvælv, hvis ribber løber ned på småsøjler; typen er egentlig nordfransk (Notre Dame i Paris), men breder sig til Rhinegnene. Et karakteristisk træk er de tre tværrundstave på undersiden af gjordbuerne; de findes også i Lund, der fik

Midtskibet set mod øst.

tilsvarende, nu ombyggede, hvælvinger efter en brand 1234 og altså måske har påvirket Sorø. Hvælvingen i korsskæringen er firdelt, men ellers af samme type som midtskibets; vestbuen er spids som gjordbuerne i skibet, det må antages, at både skib og korsskæring oprindeligt har haft fladt træloft. Højkoret er flere gange ombygget, sidst 1868, og det er derfor umuligt at sige, hvordan afdækningen her oprindeligt har været.

Om *kirkens udsmykning* i ældre tid er man ikke helt uvidende. Væggene har stået rødkalkede med malede hvide fuger, som det endnu ses i et hjørne af nordvestkapellet og ved vindeltrappen. Denne mærkelige kvadermaling kendes i Lombardiet og kan forklares med, at man oprindeligt har bygget med brokker af romerske mursten og dog har ønsket, at murværket skulle fremtræde regelmæssigt. Hvælvingerne har antageligt været hvidpudsede, og i gulvet har nogle af gravene måske været markerede med fliser, af hvilke en del er fundne i og uden for kirken. Fund af forme og af vraggods, der er mislykket i brændingen, beviser, at de er fremstillede i Sorø (og Ringsted) som en specialitet for disse klostre. (Uden for Sjælland kendes de overhovedet ikke). Midtsjælland er som bekendt også et centrum for romansk kalkmaleri (Ringsted, Fjenneslev, Broby), men takket være cisterciensernes billedfjendskab har det ikke sat sig spor i Sorø. Kalkmalerierne i sideskibene er senere (se s. 33), dog er de blågrønne dekorationer med småsøjler og tredelte blade på 1. og 4. pille i nordre sideskib senromanske, fra tiden efter branden, og i korsskæringen er bevaret en roset med løver, der kan minde om løver i søndre korsarms skjolde fra o. 1290.

I sammenligning med højkirkens overhvælving er de senere bygningsmæssige forandringer ikke meget indgribende. Større om- og tilbygninger er lykkeligt undgåede (undtagen i højkoret), og trods tider af forfald er klosterkirken i grunden velbevaret; mange træk vidner endnu om den brug, hvortil den er opført.

Klosterkirkens brug og indretning

Cisterciensernes opgave var som andre munkes at vende sig fra verden og tjene Gud. Derfor hørte kortjenesten i kirken til deres betydningsfuldste pligter. Den omfattede ikke blot egentlige messer, men også fællesbøn (tidebønner) med visse mellemrum døgnet igennem og i hvert fald med een afbrydelse af nattesøvnen. Hertil kom i tidens løb de mange sjælemesser, der skulle læses for klosterets velgørere; de måtte ikke forsømmes af hensyn til stiftelsens gode navn. De første cisterciensere havde afkortet tidebønnerne for at få tid til legemligt arbejde. Da de forstod, at de ikke i tilstrækkeligt omfang kunne overkomme begge dele, besluttede de, som det hedder i vedtægterne, at de ville optage omvendte lægfolk og behandle dem i liv og død som sig selv. Disse »lægbrødre« skulle arbejde på markerne, men de skulle også lære de vigtigste bønner »ikke ved læsning, men udenad«, og de skulle have deres eget kor i kirken.

Cistercienserne lagde vægt på, at deres kirker var hensigtsmæssigt indrettede. I kapellerne ved østsiden af korsarmene og nordvestkapellet, der i dag er gravkapeller, stod oprindeligt sidealtre, hvor de præsteviede munke kunne læse privatmesser og sjælemesser. En typisk cistercienserkirke var endvidere inddelt i en række afsnit. Først højkoret med alteret; dernæst munkenes kor, der i Sorø omfattede korsskæringen og 3 fag af hovedskibet. Den bagerste del af munkekoret var skilt fra til syge og svage munke. Korstolene stod på langs med ryglæn mod arkadepillerne; det var derfor praktisk, at disse var glatte mod midtskibet, og det har de været i Sorø, indtil

højkirkens hvælvinger blev indbygget. Efter munkekoret fulgte lægbrødrenes kor, og de store sten, der rager ud fra 4. pille i midtskibet, har efter al sandsynlighed båret en muret skranke, der har adskilt de to kor. Allerede denne opdeling i flere kor gjorde en fuldt udbygget cistercienserkirke lang, men endnu længere blev den, hvis man i vestenden udskilte et særligt afsnit, hvortil kloster-tjenere og gæster efter tid og lejlighed kunne få adgang. Dette synes at være sket i Sorø; herpå tyder indgangen ved nordre sideskibs vestende og nogle syldsten ved det sidste frie pillepar i midtskibet. Lægbrødrenes alter midt i kirken var som regel indviet til det hellige kors. Det skønne *unggotiske krucifiks*, der nu hænger i nordre korsarm, har sikkert, vel fra slutningen af det 13. årh., hængt her. Det hældende hoved og de halvtlukkede øjne giver udtryk for Jesu lidelse, men afdæmpet, uden realistisk gru. Frelseren bærer hverken de romanske krucifiksers kongekrone eller de sengotiske tornekrone. Armene er strakte, og der ses intet sår i siden. Forbilledet menes, trods forskellen i størrelse, at være et af de små emaillekrucifikser fra Limoges, hvor Kristusskikkelsen som her fremstilles i eet med korset. Ejendommelig for Sorø er Mariaskikkelsen forneden, der minder om, at alle cistercienserkirker var indviede til Vor Frue. Hun er på een gang fremstillet strengt, frontalt, og dog mærkeligt umiddelbart, naturligt.

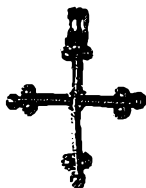
I ethvert kloster er det vigtigt, at der er let adgang til kirken; i almindelighed ikke fra selve bygningerne, men fra buegangen. Portalen i østenden af søndre sideskib var munkenes sædvanlige indgang. Oprindeligt var det en stor dobbeltdør. Senere, men, som den runde bue viser, endnu i romansk tid, byggede man en mindre dør inden i den større. I vestenden af søndre sideskib er lægbrødrenes indgang. Den har søjler med kapitæler af brændt ler, hvis bladornamenter findes tilsvarende på søjlerne i tårngalleriet i Fjenneslev. Vest for denne portal sidder en anden; det må være den ældste, som er blevet tilmuret, da man efter kirkens fuldførelse tog fat på klo-

Munketrappen i søndre korsarm.

sterets vestfløj. Interessantest og mest karakteristisk er dog *munketrappen* i søndre korsarm. Den har forbundet kirken med munkenes sovesal i østfløj; normalt findes sådanne trapper kun i cistercienserkirker. Tidebønnen skal læses, også om natten, men så skal forbindelsen med sovesalen være så praktisk som muligt. Skønt de to rum bag munketrappen bygningsmæssigt hører til klosteret, har de vel fra første færd været indrettet til kirkeligt brug. Det østlige, nu Ramel-Sehesteds kapel, til sakristi, det vestlige, nu Just Høgs Kapel, til liberi og armarium. I sakristiet gemtes messeklæder og hellige kar. Liberiet var til messebøger, men den nu tilmurede dør til Fratergården tyder på, at man her også opbevarede de bøger, som munkene efter en sædvane, der dog egentlig hører til

under varmere himmelstrøg, skulle læse på stenbænkene i buegangen langs kirken. Armarium betyder våbenkammer, her altså i overført betydning. Sakristiet er bygningsmæssigt interessant; de fire hvælvinger bæres af konsoller på væggene og af en midtsøjle af granit, der illustrerer, hvorledes de kraftigere søjler, der nu står på kirkegården, har været anvendt i klosterets sale. Til cisterciensernes ceremonier hørte også processioner. De udgik fra højkoret gennem munkenes portal i søndre sideskib, buegangen rundt med standsning ved østfløjen og ved kirken, hvorefter man gik ind samme vej, som man var gået ud. Døren i nordre korsarm er oprindelig, som bl. a. bombullerne viser. Gennem den blev brødrene båret til deres sidste hvilested på kirkegården. Den kaldes porta mortuorum, d. e. de dødes dør.

Guld Kors fra en middelaldergrav
i søndre korsarm.

III

Begravelser i middelalderen

Et cistercienserkloster skulle efter sin idé være afsondret fra verden, og man var i ordenens ældste tid utilbøjelig til at give ikke blot levende, men også døde adgang til klosterets enemærker. I selve kirken måtte kun konger, dronninger og bisper begravnes. I Sorø tilsidesatte man fra første færd disse regler. Ifølge munkenes gravfortegnelse, forfattet 1524, men på grundlag af ældre optegnelser, begravedes allerede Esbern Snares to første hustruer Ulmfred og Ingeborg samt Ulmfreds moder fru Gunhild i Sorø; desuden Absalons fætter Sune Ebbesen 1186 i munkekoret og hans faster fru Cæcilie i lægbrødrenes kor. Man må nok heri se et udtryk for den stærke selvfølelse, som kendetegnede Skjalm Hvides vidtforgreneede efterslægt, der nu almindeligt kaldes Hvideslægten, skønt Hvide kun var Skjalms personlige tilnavn. Noget har det vel også betydet, at Danmark lå fjernt fra ordenens centrum i Frankrig. I et ofte citeret brev siger Roskildebispen Peder Sunesøn med vidunderlig ligefremhed om Sorø kloster, at det »som bekendt« er grundlagt som gravsted for slægten.

Mod kirkens berømteste grav kan der dog ikke rejses indvendinger. Da *Absalon* døde i Sorø i påsken 1201, blev han med fuld ret begravet foran højalteret, som den gang har stået østligere end det nuværende, og han havde den fornødne gejstlige rang. I selve Fontenay var bisp Everard af Norwich, som havde bekostet kirkens opførelse, begravet på tilsvarende sted o. 1150.

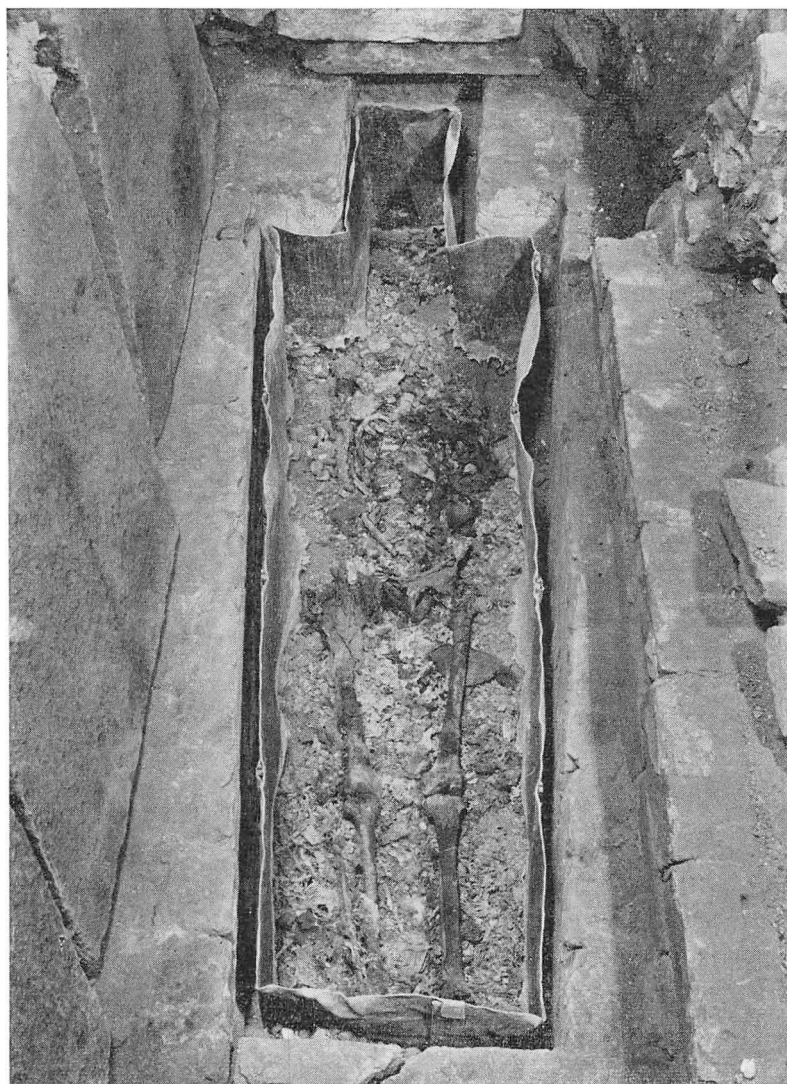
Absalons grav har været åbnet 3 gange. 1537 i nærværelse af Christian III; 1827 på foranledning af Frederik VI og 1947, da

Nationalmuseet lod foretage en undersøgelse. Ved den første åbning blev den nuværende gravsten lagt, se om den s. 36. Denne gravåbning, som foregik i kongens og Peder Palladius' nærværelse, er skildret i en latinsk versificeret danmarkshistorie fra o. 1600. Det hedder her i P. Severinsens oversættelse:

*Graven blev åbnet og i sin hellige
Klædning blev synlig
Absalon selv, den værdige Bisp,
og man så på hans Finger
Ringen af Guld med Safir, og da den
var kommet for lyset,
Kongen den gav til Palladius. Dog den
fromme gensvared,
at det er Uret at røve fra Mindesmærker
for fromme
Mænd. Og derfor han straks nedkastede Ringen
i Graven.*

Man kan spørge, om denne digterisk udformede beretning er troværdig, men gravåbningen bekræftes af en notits, der går tilbage til en samtidig, historikeren Hans Svaning, og dertil kommer, at »Ringen af Guld med Safir« blev fundet 1827, liggende i sølvkalcken. Begivenheden kan ikke, som ofte anført, have fundet sted i 1536, da Palladius endnu var i Wittenberg, og Christian III vel havde andet at tænke på; men 1537 var kongen vitterligt i Sorø, hvor han har udstedt breve, og da var Palladius kommet hjem.

1827 optog man af graven de rester, der nu befinder sig i et skab i korets nordmur. En blyplade med indskrift, der udelukker enhver tvivl om, at graven er Absalons. Rester af bispekåbe, mitra (med en lok af hans hår)og sko. Desuden safirringen, en kalk af tyndt sølv samt dele af bispestaven af hvalrostand og rester af en disk af tin til alterbrødet. Absalon er begravet i en blykiste i en

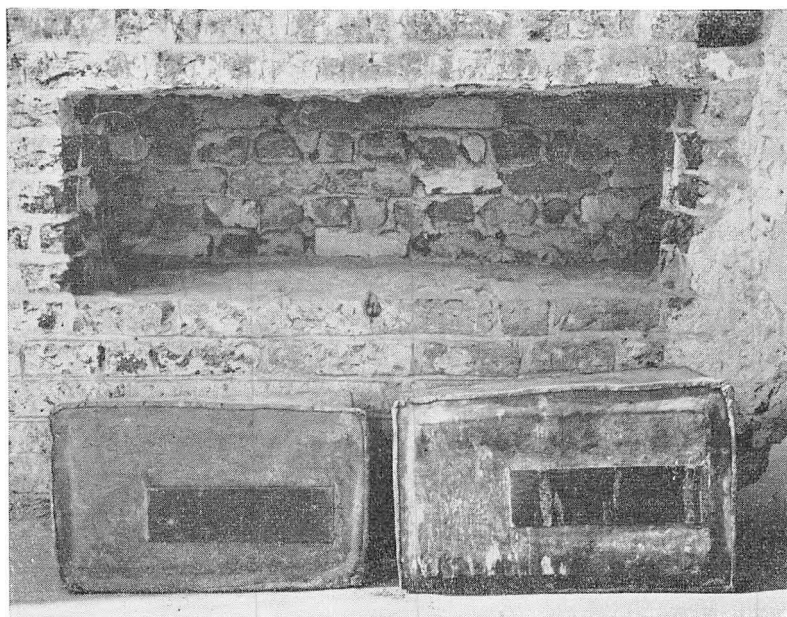

Absalons grav. Fra åbningen 1947.

muret grav med særskilt hovedleje ca. 3 m under det nuværende korgulv. 1947 fandtes skelettet endnu forholdsvis godt bevaret, bortset fra kraniet og halshvirvlerne. Ifølge dr. Kurt Brøste, som forestod den antropologiske undersøgelse, har ærkebispens været en kraftig mand, særlig med en veludviklet benmuskulatur, men ikke så høj som tidligere antaget. (179 cm. Valdemar den Store var 180,2, og kong Frederik IX er 192,5).

Ifølge gravfortegnelsen lod Absalon *Skjalm Hvides og sønnen Tokes ben* flytte fra Fjenneslev til Sorø, hvor de indmuredes i skillevæggen mellem de 2 sydlige østkapeller. Her genfandtes de i 1774 under nogle reparationsarbejder, og ved den lejlighed blev den statelige marmortavle med latinsk indskrift opsat på arkadepillen. 1947 blev muren påny undersøgt; man fandt 2 skeletter i hver sin blykiste. Det ene af en gammel mand (Skjalm) med spor af kronisk betændelse i fodleddene; højde 172 cm. Det andet af en 40–50 årig mand (Toke), ca. 178 cm høj og meget kraftigt bygget med lignende spor af betændelse i fodleddene og et helet sår af pil eller spyd i højre side af pandebenet. I den ene kiste fandtes en blyplade med latinsk indskrift: Her hviler Skjalm, hr. ærkebiskop Absalons farfader. Denne plade havde man allerede tegnet 1774. Efter den almindelige, men altså urigtige, opfattelse skulle den være overført til akademiets bibliotek, og være gået til grunde ved dettes brand 1813. Dens bogstavformer stemmer nøje overens med bogstaverne på pladen fra Absalons grav, og den gamle beretning finder altså i alt væsentligt bekræftelse.

Det samme gælder en anden oplysning i gravfortegnelsen. 1285 skulle abbeden have flyttet de ældste Hvidebegravelser fra benediktinerkirken (se s. 5) til den nuværende kirke, heriblandt Absalons forældre, Asser Rig og fru Inge. 1947 fandt man en muret gravkiste syd for Absalons grav; den indeholdt 2 skeletter: et kraftigt, sandsynligvis mandligt, og et spinklere, som, ifølge antropologernes forsigtige udtalelser, kan være kvindeligt. De har begge, ef-

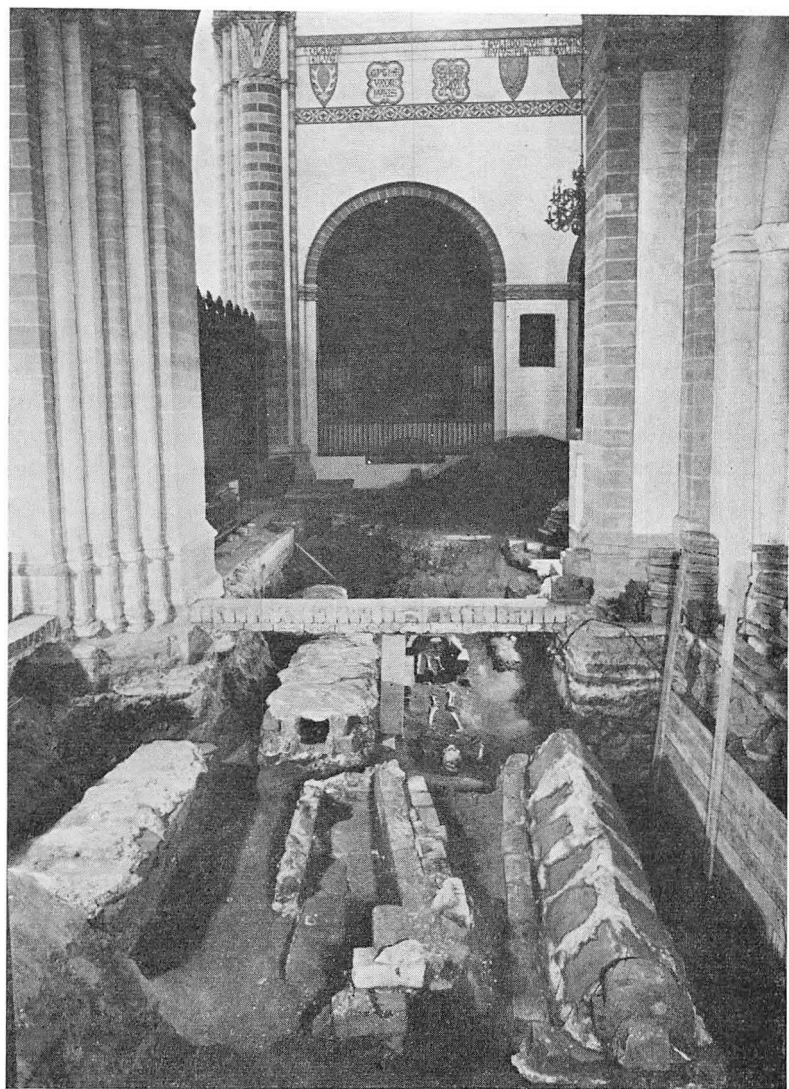
Skjalm og Tokes blykister udtaget af muren.

ter kraniets forbeningsgrad, været over 50 år; på kvindeskelettet iagttoges et helet lårbensbrud, som må have bevirket, at hun holdede stærkt. Anbringelsen, ved Absalons højre side, og de oplysninger, man kan få ud af den gamle tekst, gør det overvejende sandsynligt, at det virkelig drejer sig om *Asser Rig og fru Inge*, idet man vel må gå ud fra, at munkene 1285 har haft rede på, hvem der lå i de forskellige grave i den gamle kirke.

1204 døde Esbern Snare og blev begravet foran trappen til højkoret. Ved hans side hviler hans sønner; de 2 ældste, Absalon Fed og Johannes Marsk, havde hårdnakket nægtet at udlevere det gods, deres fader havde testamenteret, men de nåede at angre inden deres død og sikrede vel derved den attråede gravplads. Mangfoldige

medlemmer af Hvideslægten opnåede i den følgende tid det samme. Gravfortegnelsen giver indtryk af, at kirken efterhånden bliver fyldt med grave, og dette bekræftedes fuldt ud, da en reparation af varmeanlægget 1951 gav anledning til en undersøgelse af hele østpartiet. Særlig i søndre korsarm og foran munkenes indgang i sideskibet lå grav ved grav, ofte som små murede huse med tagstillede fliser. I en grav i korsarmen fandtes det s. 18 afbildede skønne guldkors. Skønt det ofte angives, hvor de enkelte er begravede, anses det ikke for muligt at identificere grave og skeletter, i hvert fald kun i enkelte tilfælde, som forudsætter indgående undersøgelser.

Fra disse ældre begravelser er ingen gravsten bevarede, og måske har der ingen været. Derimod er det tænkeligt, at nogle af dem som tidligere nævnt har været markerede med fliser. *Den ældste gravsten* i kirken er ganske vist fra o. 1200, men dens affasede kanter tyder på, at den oprindeligt har ligget på kirkegården. Det er en lang, smal granitsten, som nu ligger i nordre sideskibs vestende. Dens eneste udsmykning er en krumstav, som vel må være en abbedstav, skønt abbeder ellers begravedes i kapitelsalen. Fra o. 1300 stammer to gravsten, som antagelig fra første færd har ligget i kirken. I søndre sideskibs vestende ligger en sten over *Nicolaus Frændesøn* fra Erikslev og hans hustru. Erikslev er den nuværende herregård Eriksholm ved Holbæk og hørte til Sorø klostergods. Nicolaus har måske været i klosterets tjeneste, og dette kan forklare, at han får lov at ligge i kirken. I søndre korsarm ligger en sten over biskop *Jens Krag* fra Roskilde, der ifølge indskriften døde den 5. august 1300. Han har altså foretrukket Sorø og munkenes forbøn frem for sin egen stiftskirke. En 3. gravsten fra o. 1300 er forsvundet, men kendes fra en tegning fra 18. århundrede. Indskriften beretter, at den er lagt over abbedens påskønnede tjener *Jonas*, som 2 gange havde besøgt Jerusalem, 3 gange Rom og 1 gang Santiago i Spanien. Han må antagelig have været

Middelaldergrave i søndre sideskib og søndre korsarm.

professionel pilgrimsrejsende; det skete, at folk betalte klosteret for at lade foretage sådanne rejser, som de ikke selv kunne overkomme.

Sorø klostres godshistorie, som den er udredet af historikeren Poul Nørlund i Sorøbogen, er ikke uden dramatik. I slutningen af det 13. århundrede var gaverne fra Hvideslægten ved at ebbe ud. Måske var overflytningen af gravene 1285 til fornemme pladser i østenden af den store kirke ment som en appel. Men en anden demonstration var af større betydning og har skaffet Sorø kirke en af dens største seværdigheder, den berømte *skjoldefrise*, der strækker sig hele højkirken rundt under vinduerne, hvor den, med Grundtvigs ord i digtet Sorø Kirke »Omringer Muren med sit Farvespil«.

Denne frise er påbegyndt o. 1290, da den ældste del maledes som en helhed i den østlige ende af kirken. Senere suppleredes den efter tid og lejlighed indtil reformationstiden, da den blev helt ommalet på foranledning af abbed Henrik Tornekrans. (Se s. 35). Da den skulle restaureres 1871, besluttede maleren Jakob Kornerup at føre den tilbage til dens oprindelige skikkelse, skønt han indså, at det var en vanskelig, i grunden uløselig, opgave. I *højkoret* fandtes på grund af ombygningerne ingen skjolde, men Kornerup gik ud fra, at de ældste og fornemste havde siddet her. På østvæggen malede han Absalons, Skjalm Hvides og Esbern Snares, men efter sagskyndiges mening er de alle 3 yderst tvivlsomme. Absalons springende hjort forekommer ganske vist på gravstenen fra 1536 og på det lidt ældre relikvieskab, men der er intet bevis for, at han selv har ført den 300 år tidligere. Henrik Tornekrans kan have tillagt ham den, fordi slægten Tinhuus, der hævdede at nedstamme fra den store ærkebispes søstersøn, førte en springende hjort i våbnet.

Mange skjolde må af pladshensyn forbigås, men det er rimeligt at fremhæve skjoldene på *nordre korsarms østvæg*, fordi Kornerup har fundet dem under hvidtekalken og kun givet dem en »lempelig opfriskning«. Kvindenavnene står i store firpas. Rækken begynder

Skjolde på nordre korsarms østvæg.

i syd med Skjalm Hvides sønnesøn Toke Ebbesen og hans hustru Gyde. Toke og Gyde nævnes blandt de Hvider, der blev overflyttet 1285, og er altså døde, før den nuværende kirke kunne tages i brug til begravelser. De følgende skjolde tilhører deres efterkommere i 3 led, alle vistnok begravede i Sorø. Juris Stigsøn blev dræbt af sine egne folk 1246; den sidste i rækken, Niels Jurissøn, døde 1264. Skjoldefrisen fremtræder altså her som et æreminde for medlemmer af Hvideslægten, som er begravede i Sorø og formentligt også har skænket gods til klosteret. Om deres våbenmærke, den sribede jagt-falk, kan man kun sige, at det har været tillagt dem på den tid, da frisen blev malet.

I søndre korsarm begynder rækken på østvæggen med *Olav Glug*,

som havde været i Svend Grathes tjeneste og levede endnu o. 1170. Han var gift med Ebbe Skjalmsøns datter Gyde og fører et hjortegevir i sit skjold. Hans efterkommere fylder, med enkelte undtagelser, alle pladser i søndre korsarm og en del af midtskibets sydvæg. De tilhører slægterne Saltensee af Tystofte og Snubbe-Drukken. En del af dem fører hjortegevirene, men også andre skjolde forekommer; våbenmærket er først ved at fæstne sig som slægtsmærke. Ifølge Nørlund er der i denne række mange, der, så vidt man ved, hverken har skænket gaver eller er begravet i Sorø. Den stolte anerække må da have en anden forklaring: omkring 1290 var Olav Glugs efterkommere den eneste gren af Hvideslægten, som havde bevaret forbindelsen med klosteret. De fortjente at hædres i særlig grad, og af dem kunne man fremdeles vente gaver. En bekræftelse på, at skjoldefrisen præges af klosterets bevidste godspolitik, får man, når man søger efter *Sunesønnernes* skjolde. Man finder kun bisp Peder af Roskilde og ærkebisp Andreas, og de er endda formodentlig først tilføjede af Tornekrans. (Se s. 35). Dette til trods for, at de i modsætning til Esbernsønnerne havde udredet den af deres fader testamenterede halve hovedlod og mere til. Men o. 1290 holdt deres efterslægt til i Nordsjælland og skænkede gaver til Esrom og Æbelholt. Hos den var der intet at hente.

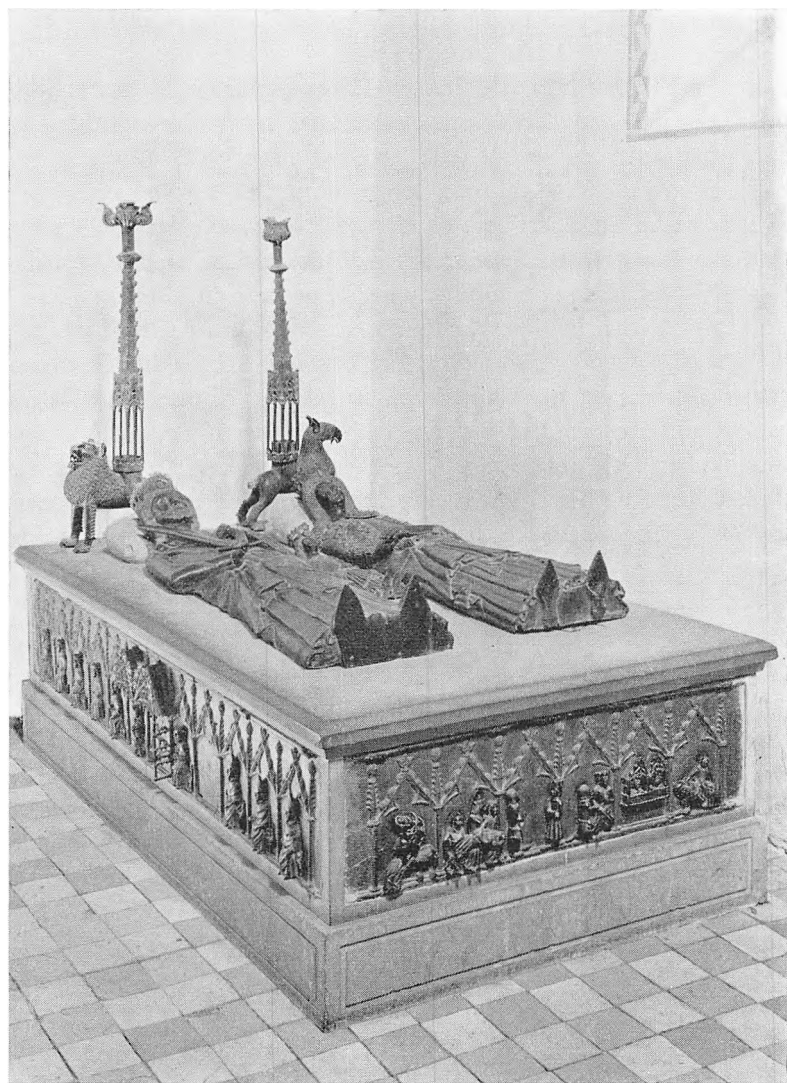
Også klosterets stilling til kongemordene i 13. århundrede og de magtkampe, som fulgte efter, kan formodentlig belyses ud fra skjoldefrisen. Midt i kirken finder man på nordsiden *Tyge Pust* med den sribede jagtfalk. Han var kong Abels skatmester og medskyldig i mordet på Erik Plovpenning, men det synes ikke at have kompromitteret ham i munkenes øjne. De tog mod gods af ham kort før hans død 1266. På sydsiden, omtrent over for hr. Tyge, sidder *greverne* af Hallands skjolde. De nedstammede fra en uægte søn af Valdemar Sejr og førte derfor en forenklet udgave af rigsvåbenet. Grev Jakob, død 1309, hørte til de stormænd, der blev anklaget for meddelagtighed i mordet på Erik Glipping, men måske har mun-

kenes ikke troet på hans skyld. Ganske nær hans skjold findes drost *Peder Hosøls*. Han var som bekendt en bitter modstander af de såkaldte kongemordere, måske den, der fik dem dømt.

Denne påfaldende neutralitet over for kongemorderne og deres modstandere har sandsynligvis været indbringende for klosteret; derimod var skjoldefrisen som appel til Hvideslægten en fiasko. I løbet af det 14. århundrede hører dens medlemmer op med at betænke Sorø, men til gengæld knyttes forbindelser med andre sjællandske herremænd, hvis jord grænser op til klosterets. Om disse vidner foruden nogle gotiske gravsten den vestlige del af frisen: f. eks. på sydvæggen flere skjolde med en gul rude i et blå felt. De tilhører *slægten Rud*, som har givet navn til Ruds Vedby. Den første af de her mindede, Jørgen Rud, erhvervede Vedbygaard 1429; han testamenterede klosteret 2 gårde i Merløse herred.

Langt mere betydningsfuld blev dog Sorøs forbindelse med kongehuset i 14. århundrede. Erik Mændved skaffede 1293 klosteret det så hedt attråede Stenmaglegods, som Esbern Snares efterkommere havde nægtet at udlevere. Hans broder Valdemar døde i Rostock 1304 og blev efter eget ønske begravet i Sorø. *Christoffer II* skænkede 1315 gods til klosteret mod løfte om, at munkene for egen regning ville bringe hans og hans dronnings lig til Sorø, hvor de end døde, og give dem en standsmæssig begravelse. *Valdemar Atterdag* har intet gods skænket og blev begravet i Vordingborg, men i hans datter *Margrethe* fik klosteret en mægtig beskytter. Hun flyttede med pavens tilladelse faderens lig til Sorø og lod sin søn *Oluf* begrave her 1387. Hvorledes det til sidst gik hende selv er vist almindeligt bekendt. Hun blev begravet i Sorø, og munkene hævder, at Roskildebispen med vold lod hende bortføre og bisætte i domkirken. Der er i nutiden givet gode grunde for, at flytningen ikke kan være sket uden efterfølgeren, Erik af Pommerns, vidende og vilje. Måske har han i Roskilde villet skabe en ny begravelsesplads for unionskongerne.

Minderne om disse kongebegravelser i Sorø er i grunden beskedne. *Christoffer II's grav* lå mellem Absalons og korets nordvæg, og her rejstes et anseligt monument over ham og hans familie, en reliefprydet »tumba« med de afdødes skikkelser på låget og reliefprydede sider. Det har lidt megen overlast i tidens løb, men de bevarede rester anbragtes 1776–77 på en sandstenssokkel i korets nordøsthjørne. Figurerne er tænkt på een gang som liggende, med pude under hovedet, og samtidig med folder i klædedragten som på stående personer. De 2 gotiske spir ved hovedenden bæres af en løve og en grif, Danmarks og Pommerns våbendyr. Dronning Eufemia var en pommersk prinsesse; løven og griffen ses også som udsmykning på hendes kjole. Reliefferne på langsiden har i midten under en baldakin en rest af en scene, der må have forestillet Marias himmelkroning. T. h. Peter og 3, oprindeligt sikkert 4, bisper. T.v. Paulus og 4 kronede kvindeskikkelser. Kunsthistorikeren Julius Lange har formodet, at bisperne symboliserer riget; i så fald må der før have været 8. Taphullerne i reliefframmens overkant viser, at der også har været en øvre række af relieffer. Motiverne på kortsiden er efter vore begreber ejendommelige. T. v. Samson, der vælter filistrenes tempel og Samson i Dalilas skød. T. h. en scene fra Aristotelessagnet: den vise mand har forelsket sig i hertæren Fyllis og indvilliger i at krybe rundt på alle fire, mens hun sidder på hans ryg. Kongen og dronningen ser til fra slottets balkon. De to midterste scener er af Julius Lange henført til Absalon, Davids søns historie. Det ene felt skulle vise scenen, hvor han går ind til sin faders medhustruer. Det andet kan have forestillet hans død i træet, medens Joab og hans våbendrager ser til. I et middelalderligt tysk digt om vellystens straf nævnes Samson, Absalon og Aristoteles som eksempler. Dronning Eufemias pibede hovedlin og de letsindige pigers kjoler, med store udskæringer under armene (»helvedes vinduer«) er moder, der daterer monumentet til tiden efter 1350.

Christoffer II's gravmæle.

Valdemar Atterdags sarkofag, vistnok af hjemlig (skånsk-bornholmsk) kalksten, har oprindeligt stået i munkekoeret, måske ved sydvestre korsværingspille, hvor nu hans våben og en latinsk indskrift er malet. (S. 43). Dens oprindelige, skrøbelige udsmykning med marmorfigurer var allerede i 16. århundrede beskadiget, og da korhvælvingen 1651 faldt ned, led monumentet, som nu var flyttet til korsværingen, yderligere overlast. 1756 åbnedes sarkofagen, og man fandt rester af et sværd, af guldbrokadestof og af skelettet. 1776–77 blev dette gravminde samtidig med nyopstillingen af Christoffers flyttet til højkorets sydøsthjørne. Ved hjælp af behugnings-sporene på sarkofagen, suppleret med et stik fra 17. århundrede, kan man danne sig en forestilling om, hvordan gravmælet oprindeligt har set ud. Kongens hvide marmorskikkelse har hvilet på låget, og siderne har haft relieffer i 2 rækker. Forneden på langsiderne sikkert siddende bisper med våbenskjolde; en bispefigur på Nationalmuseet passer nøjagtigt til sporene i et af yderfelterne og er da formentligt en bevaret rest af udsmykningen. Foroven har stikket 4 apostle; sporene viser, at der, som rimeligt, har været 6 på hver side.

Kongegravene er de eneste bevarede gravminder fra 14. århundrede, når bortses fra det tohåndssværd, der hænger på nordvestre korpille under *Henning Podebusks* skjold. Han var Valdemar Atterdags drost, og efter sin død o. 1388 begravedes han ved hovedenden af kongens sarkofag. Sværdet er fundet i en grav i korsværingen og kan efter sin type udmærket have været Podebusks; hvis man skal tage gravfortegnelseens ord efter bogstaven, ville man snarere søge hans grav i midtskibet end i korsværingen.

IV

Senkatolicisme og reformation

I det sidste århundrede før reformationen var den katolske kirke rigere end nogensinde og på mange områder verdsliggjort. Det tjener dog de store prælater til ære, at en del af deres rigdom kom kirkerne til gode. Bisper og abbeder havde en levende interesse for at vedligeholde og udsmykke de gamle bygninger, og der er bevaret en del forskelligartede vidnesbyrd om, at en sådan indsats også er øvet i Sorø. I den bevarede abbedliste berømmes abbederne Hemming Jacobsen (1464–67) og Olav Jyde (1476–90) for at have indrettet eller stiftet nye kor; fra deres tid stammer da måske de to sengotiske figurer, der er indsat i det barokke træværk i korsskæringen. Mod syd en korstolegavl med apostlen Mathias, hvis attribut er en økse. Mod nord en kronet helgeninde fra en altertavle.

Cisterciensernes oprindelige sky for billeder forsvinder i tidens løb, og i slutningen af middelalderen får Sorø som andre kirker *kalkmalerier*, hvoraf rester i nutiden er fremdraget. På 1. og 5. pille fra øst i nordre arkaderække er malet korsfæstelsescener med Maria og Johannes. De tilskrives Morten Maler, som i Gimlinge og Gerlev ved Slagelse har signeret sine billeder med store navnetræk. Ved siden af billedet på 1. pille ses en cisterciensermunk i bedestilling med løftede hænder. Under korsfæstelsen på 5. pille er fremstillet en biskop, der af 2 svende føres frem for en konge eller kejser. Det er vistnok den hellige Erasmus. Korsfæstelsesbillederne er vidnesbyrd om, at der har stået sidealtre i arkadebuerne, og en gammel beskrivelse nævner udtrykkeligt et Erasmusalter blandt dem.

Erasmus hørte til de 14 nødhjælpere, og over for ham er malet en anden af disse helgener, Christoforus, der beskyttede mod en pludselig død uden skrifte. I overensstemmelse med legenden bærer han Jesusbarnet over floden, og ved bredden sidder eneboeren, der først havde fortalt kæmpen om frelseren. Billedet er vistnok noget senere end korsfæstelsesbillederne, og dette gælder også kirkens største og smukkeste kalkmaleri i vestenden af søndre sideskib: Jesus bærer sit kors. Her mærkes renæssancens interesse for perspektivet, men især er Kristus gribende fremstillet med kjortelen i bløde folder om den tyngede skikkelse. Indskriften er fra Lukas-evangeliet: I Jerusalems døtre græd ikke over mig, men (græd over jer selv og jeres børn).

I en rundblending på sydmuren i søndre korsarm findes et maleri af Maria i solgisel. (En mandelformet glorie af solstråler). Det er så hårdt restaureret af Kornerup, at dets alder ikke nærmere kan bestemmes.

Mindet om 3 af det 15. århundredes abbeder er bevaret ved deres ligsten i kirken. Niels Clementsens ligger i søndre korsarm ved siden af Johannes Krag. Han døde 1444 og havde spillet en betydelig rolle også i verdslig politik, bl. a. som dronning Margrethes rådgiver. Beslægtet er stenen over Andreas Laale i vestvæggen i nordre korsarm. Hans dødsår, 1464, er hugget foroven med arabiske tal, omtrent som vore, ikke med romerske. På begge sten gives med indridsede streger et ganske fint idealbillede af den senkatolske prælat: en asketisk, kronraget skikkelse med stav og bog. Figuren er på sædvanlig vis indrammet af en indskrift; til markering af hjørnerne anvendtes som regel evangelisttegnene; på gravstenene i Sorø finder man ofte i stedet en beskeden roset. I gulvet i nordre korsarm ligger den førnævnte Hemming Jacobsens sten.

Mere end nogen anden i denne periode har dog den sidste katolske abbed *Henrik Tornekrans*, 1508–1538, præget kirken. Ifølge en indskrift, som endnu fandtes o. 1870 har han ladet kirken re-

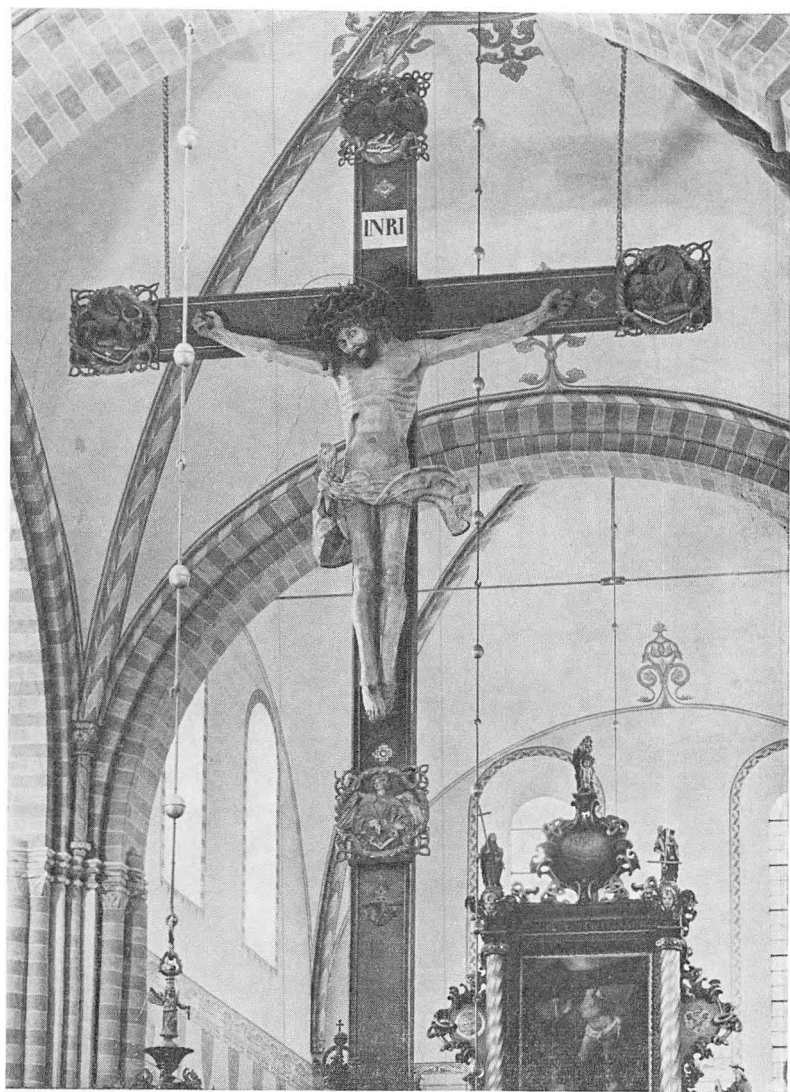
Jesus bærer sit kors. Kalkmaleri i søndre sideskibs vestende.

staurere, og det er måske ham, der har givet den de gotiske kamtakker og spidsbuede korvinduer, som ses på de ældste bevarede billeder, men nu er forsvundet. Tornekrans' ommaling af *skjoldefrisen* er allerede tidligere nævnt. Alle skjoldene fik »renæssanceform«, brede og med udtrukne hjørner, således som det ses på en tegning af Søren Abildgaard fra 1756. Tornekrans' eget fædrene og mødrene våben tilføjedes, henholdsvis en skrå stige og 3 ibskaller. De er på tegningen skråt stillet og med hjelmsmykke; det samme gælder bisperne Lage Urnes og Erik Valkendorfs våben, som også må være tilføjede af Tornekrans. Den tanke ligger nær, at yderligere 6 skråtstillede våben er tilføjede af den historisk interesserede abbed, heriblandt Valdemar Atterdags og hans drost Henning Podebusks

og, som før nævnt, Peder og Andreas Sunesøns (s. 28). Den ligsten over kong Oluf, som nu sidder i korets østmur, henføres også til abbed Henriks tid. Den adskiller sig fra de sædvanlige sengotiske sten ved at have indskriften på et slynget, perspektivisk bånd omkring et skjold med den norske løve. Den nuværende sten på Olufs grav i korsskæringen er lagt efter Frederik VII's undersøgelse af graven 1857.

1527 erstattede abbeden det gamle *krucifiks*, der hang over heligkorsalteret midt i kirken, med et nyt, der stærkere udtrykte den senere middelalders opfattelse af Kristus som smertensmanden. Jesus hænger død på korset; kroppen er mager, benene næsten unaturligt strakte. Hovedet tynges af den mægtige tornekrone, og ansigtet er fortrukket. Lændeklædet flager som i blæst, og stilen («den gotiske barok») henfører det til billedskæreren Claus Berg i Odense. Evangelisttegnene på korsets arme er indrammede i snoet greneværk; over dem er relikviegemmer lukkede med bjergkrystaller. Ifølge en gammel undersøgelse indeholder de Kristi hår, Pauli tænder og ben og et stykke af en sten, som den hellige familie hvilede på under flugten til Ægypten. Under Matthæusenglen på korsets fod ses Lage Urnes våben med indskriften: xps vi(n)ci, det er: jeg Kristus sejrede, og årstallet 1527. På bagsiden er malet et Kristusbillede, som ved den oprindelige ophængning har kunnet ses fra munkenes kor. Under det ses Tornekrans' våben og indskriften: Omnia in laudem dei 1527. (Alt til Guds ære).

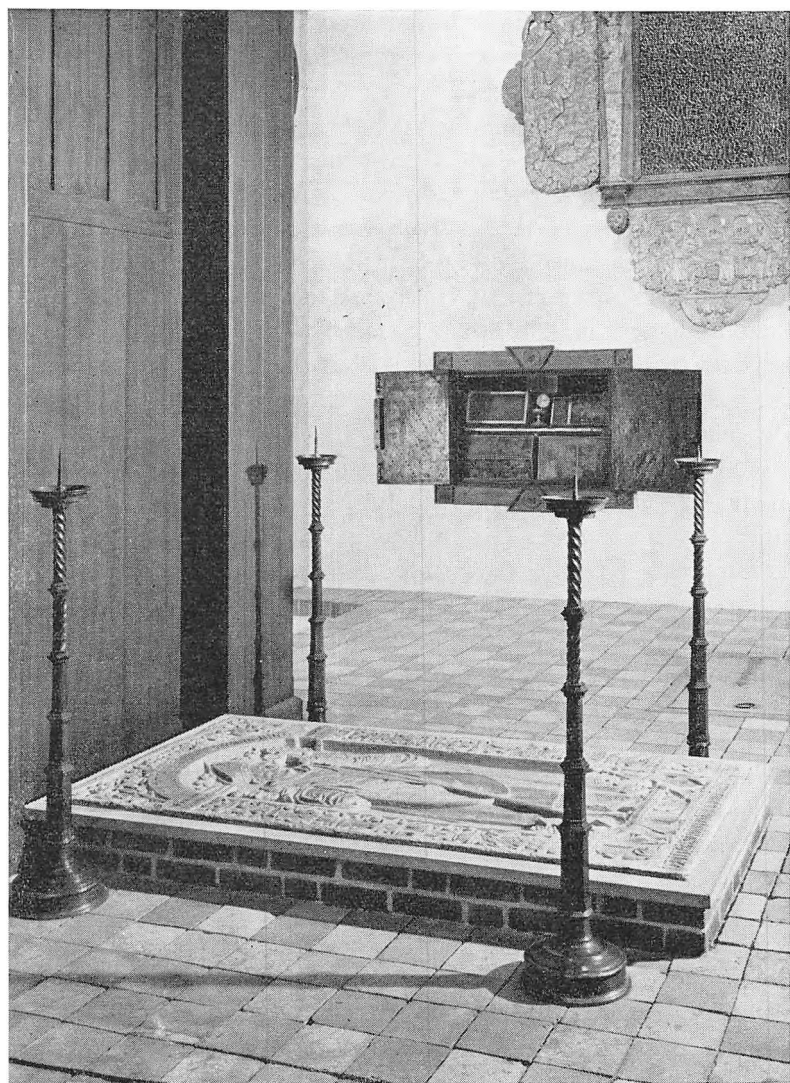
Allerede opmalingen af skjoldefrisen forudsætter, at Henrik Tornekrans har haft en betydelig interesse for klosterets historie, og det samme føler man, når man står ved den store og fornemme sten, som han i året 1536 lod hugge til *Absalons grav* i højkoret over 300 år efter ærkebispens død. Absalon er fremstillet i bispeskrud med det indviede bånd, palliet, som kun ærkebisper og enkelte bisper bærer. Den højre hånd er løftet til velsignelse, i den venstre holder han korsstaven som et særligt værdighedstegn for kirkens

Claus Bergs krucifiks. 1527.

øverste. Kunsthistorikeren Chr. Axel Jensen har fremhævet, at figuren er middelalderlig af type og i visse henseender ubehjælpelig (de skæve øjne, den korte hals, de skrånende skuldre). Gotiske er også minusklerne i indskrifterne, og de to små bispefigurer, som ved deres lidenhed fremhæver Absalons storhed. Men den klare fremstilling af skikkelsen som stående og det kraftige relief peger fremefter, og i ornamentikken bryder renæssancens kunst skønt og rigt igennem. Figuren er indrammet af et fladbuet portalfelt; nøgne småbørn eller putti kigger frem mellem pilastrenes akanthuskranse og bladdekorationerne foroven; over bispens hovede hænger en guirlande, og fladbuen krones af en frugtkurv. Det er oldtidens motiver, der genoplives, men de rillede bånd og de 3-delte hjerteblade viser, at påvirkningen er gået over Tyskland. Som nævnt under skjoldefrisen (s. 26) vil heraldikerne ikke tro på, at Absalon har ført det hjortevåben, der her vises på skammelen under hans fødder. På pilastrenes fodstykker ses igen abbedens fædrene og mødrene våben; det fædrene pudsigt fremhævet ved, at en putto som skjoldholder peger på det. 4 sengotiske lysestager har oprindeligt ligesom nu omgivet stenen. En var i tidens løb gået tabt, men erstattedes med en ny 1952. De latinske indskrifter kan oversættes som følger: øverst i buen: ærkebiskop Absalon fra Lund dækkes af denne sten. Foroven t. v.: Absalon er begravet her 1201. Foroven t. h.: Denne sten er hugget 1536. Forneden: Hans slægtninge Peder og Skjalm fra Århus er begravede her. Da Peder Vognsens grav er fundet i Århus, kan det kun have sin rigtighed m.h.t. Skjalm.

Efter Christian Axel Jensens undersøgelser er der næsten sikkerhed for, at stenen er hugget af Morten Bussert, senere Christian III's bygmester. Beviset hviler på minutiøse sammenligninger med andre sten, der kan tilskrives denne kunstner. Som et letfatteligt træk skal nævnes, at de »knitrende foldekast« i de siddende bispers kåber minder om Busserts relief af dronning Elisabeth på National-

Absalons gravsten og skabet med fundene fra graven.

museet, »for så vidt det overhovedet er muligt at finde Lighed mellem en ung Dronning og et Par gamle Bisper«.

Den sidste katolske abbed var karakteristisk nok en stor samler af relikvier. Herom vidner også det *skab*, som sidder i korets nordmur og oprindelig har gemt rester af martyren Victor og jomfruen Sabina. De nederste låger er smykkede med gotisk foldeværk, men foroven holder renæssancen sit indtog i Sorø med de balusterformede rammeornamenter, der viser lighed både med Claus Bergs gravsten over Kong Hans i Odense og med pilastrene på Absalonsten. Skabet er sandsynligvis nogle år ældre end stenen, bl. a. fordi det bærer den 1529 afdøde Roskildebisp Lage Urnes våben; det er sydtysk af type med sine 4 låger, og er muligvis tegnet af Bussert, der i sine unge dage kan have arbejdet på Claus Bergs værksted.

1538 døde Tornekrans og blev begravet i koret syd for Absalon. For at værne hans gravsten mod slid blev den i forbindelse med en undersøgelse af graven 1947 indsat i korets sydmur. På grund af de kunstfærdige begyndelsesbogstaver i indskrifterne henføres den til »initialmesteren«, hvis navn ikke kendes, og regnes for hans hovedværk. Typen er middelalderlig med indskrift langs randen, men bispehuen over stigevåbenet og de velmente putti, der her ligesom styrter sig på hovedet ned fra himlen med skriftbåndet, viser påvirkning fra Absalonstenen. Ansigtet ser ud som et portræt, og dr. Brøste fandt ved undersøgelsen overensstemmelse mellem skelettets og gravbilledets fremstående hagepartier. Portrætlighed ville dog være noget usædvanligt på en gravsten fra denne tid, og abbedens lange næse, små øjne og korte hals genfindes på andre sten fra initialmesterens værksted.

Reformationen medfører færre forandringer i Sorø, end man på forhånd ville tænke sig. Munkene får lov at blive, hvis de ønsker det og vil gå til evangelisk gudstjeneste. De vælger en forstander, der stadig kaldes abbed, og der undervises som før både drenge og unge mennesker, der ønsker at blive præster. Nyt var det derimod,

Abbed Henrik Tornekrans d. 1538. Gravsten i højkoret.

at stedet i visse tilfælde efter kongens befaling brugtes som fængsel, samt at gamle og hjælpeløse, undertiden afsindige personer fik ophold i klosteret. I kirken bevaredes foreløbig en del af det katolske inventar, f. eks. korstolene og det nederste alter, medens de fleste sidealtre vel er blevet fjernede. Om flittig brug af kirken vidner det, at der anskaffes et orgel, som delvis indgår i det nuværende, se s. 43. Andre håndgribelige minder om den mærkeligste overgangsperiode i Sorøhistorien er gravstenene i midtskibet over de 2 første protestantiske abbeder Niels Jespersen og Oluf Lauridsen Karsemose. De er sengotiske af type med indskrift langs randen og Sorørosetter i hjørnerne. De stammer vistnok fra et beskedent værksted i Næstved, men Poul Nørlund har fremhævet, at figurerne ingenlunde er beskedne. Disse kraftige, firskårne herrer repræsenterer åbenbart den sejrige Lutherdom. Mere tidssvarende er Roskilde-mesteren Hans Malers sten i korskæringen over *læsemester Knud Pedersen*, død 1569. Han står under en søjlebåren renæssanceportal, og indskriften fornedet på stenen er på dansk. På søjlefodstykket til højre står bogstaverne M. P. Stenen må være lagt af abbeden Morten Pedersen, der senere blev sognepræst i Roskilde. Han er forfatter til en bog om Absalons og Esbern Snares herkomst og adelige stamme, hvori en del af skjoldemærkerne i kirken gengives. Interessen for stedets glørværdige historie var ikke uddød med Tornekrans.

Skolens og adelsakademiernes tid

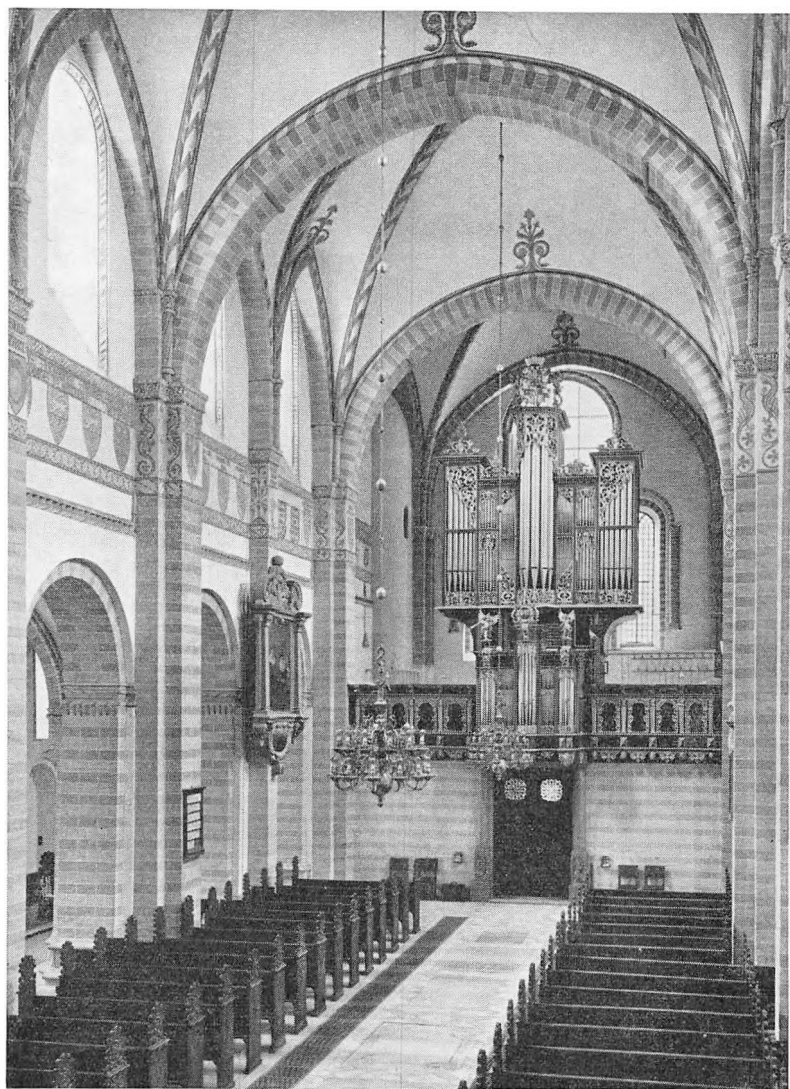
Hvis Sorø som andre klostre var blevet almindeligt krongods og til sidst måske var kommet i privat besiddelse, ville det i det lange løb næppe have været muligt at bevare den store kirke. Den 31. maj 1586, da Frederik II stiftede skolen i Sorø, er derfor også en vigtig dag i kirkens historie, og enkelte levn fra »skolekirkens« tid er endnu bevarede. Skolens første forstander, Christian Machabæus, lod male velmente lutherske opbyggelsesvers i klasserne og i kirken et latinsk æredigt for Valdemar Atterdag på sydvestre korpille; bogstaverne C. M. B. er hans signatur. I midtskibet ligger et par gravsten over hans nærmeste efterfølgere, Hans Mikkelson, død 1601, og Anders Christensen, død 1606. På 5. arkadepille i syd sidder kirkens ældste epitafium, en simpel trætavle med latinsk indskrift til minde om Hans Stygge, der døde som discipel i Sorø af pest 1593.

Anderledes betydningsfuld for kirken blev dog Christian IV's oprettelse af det første adelsakademi 1623. Som et vartegn for den nye stiftelse rejstes et nyt spir over korsskæringen, 46 alen højt og nåleformet som spirene på Roskilde domkirke. Til lederen, den højadelige hofmester, indrettedes ganske som i et slotskapel en herskabsstol og et pulpitur, der nu begge er forsvundne.

1627–28 blev det gotiske *orgel* fornyet. Værket blev ombygget af Christian IV's orgelbygger Johan Lorentz, som tilføjede rygpositivet (det mindre orgel bag organistens plads) samt nogle barokke topstykker (»kronementer«). Snedkerarbejdet udførtes af Henrik Snedker i Pedersborg og træskærerarbejdet af billedskæreren Peter

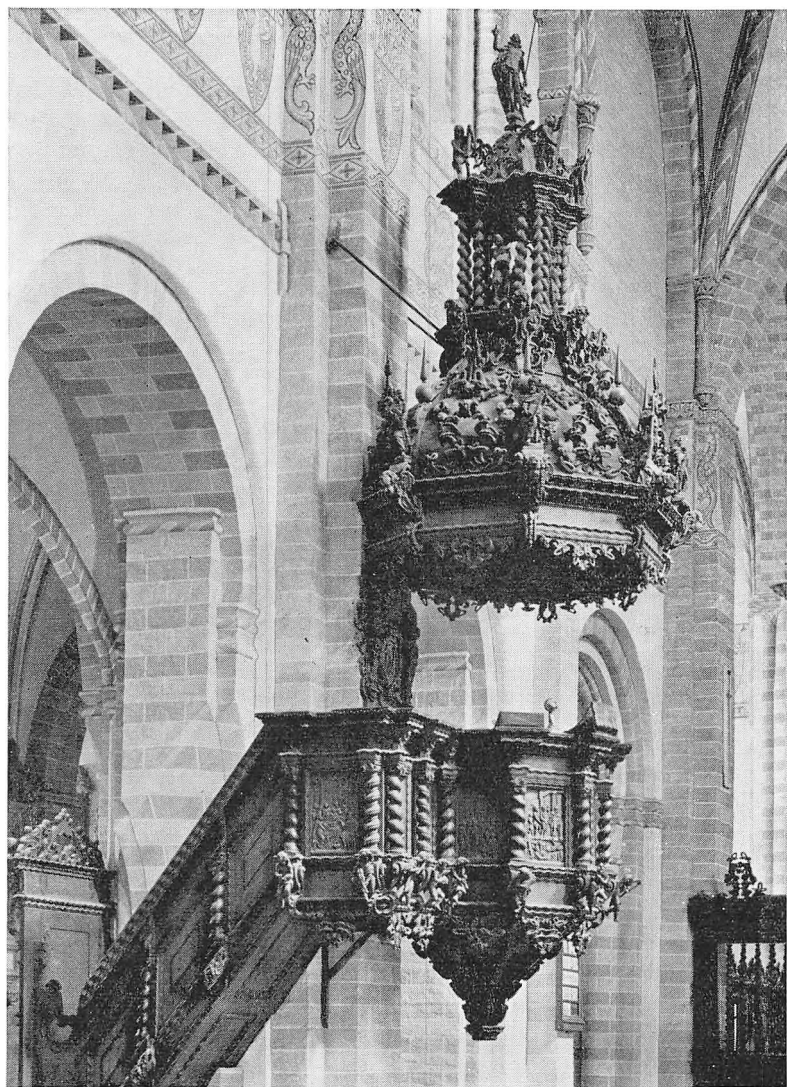
Jürgensen i Næstved. 1773–74 fik dette orgel i forbindelse med en ny ombygning ved orgelbygger Kretzschmer en rokokofacade med udskårne musikinstrumenter som dekoration på vinger og topstykker. Det ombyggedes igen 1846, men rokokoudsmykningen bevarede indtil en gennemgribende restaurering 1944. Den udførtes af Marcussen & Søn i samarbejde med arkitekt Kaare Klint, der bistået af maleren Erik Pedersen søgte at føre orgelfacaden tilbage til det udseende, den har haft på Christian IV's tid. Fra det oprindelige gotiske orgel stammer, foruden nogle piber, de affasede lister, som inddeler den nuværende facade, og den kraftige fodliste, der afslutter den forneden. Rokokovingerne fjernedes, så det gamle instruments enkle rejsning kunne fremtræde klart. De 4 barokke topstykker over pibefelterne fandtes liggende inde i rygpositivet, der havde været stumt siden 1846, men nu atter blev sat i stand. De passede nøjagtigt til deres nuværende pladser, som derfor må være de oprindelige. Løverne over midtpartiet er også fra 1628, men våbenskjoldet nyskåret 1944. Det samme gælder ornamenterne i pibefelterne, hvis motiver delvis er taget fra rygpositivet. Dette hviler på to søjler med scener af Samsons historie; til højre bærer han Gazas porte bort, til venstre vælter han filistrenes tempel. Søjlerne har udskæringer også på den side, der vender ind mod den pudsede trævæg. De må derfor oprindeligt have stået frit, og væggen er antagelig først kommet til i 1772 samtidig med den ældste dør i midtskibets vestfag.

Efter akademiets oprettelse opstod Sorø by uden for klosterets port med professorgårde og huse til handlende og håndværkere. Dette måtte medføre forandringer i kirken, hvor den katolske inddeling i kor stadig var bevaret. 1640–41 blev lægbrødrenes alter midt i kirken fjernet og Claus Bergs krucifiks flyttet til sin nuværende plads. Stolestader med barokke udskæringer (delvis endnu bevarede og supplerede) blev anskaffet, og i forbindelse dermed borttoges 8 stykker mur mellem pillerne i kirken »som kirkesto-

Midtskibet set mod vest.

lene skulle gå ud igennem«, d.v.s. bagmurene for de middelalderlige korstole. 1650 anskaffedes den nuværende *prædikestol*, der af hensyn til pulpiturerne fik plads på nordsiden af skibet. Omsider var traditionerne brudt, og klosterkirken indrettet til luthersk gudstjeneste. Beklageligvis udbrød der snart strid om, hvem der skulle have de fornemste pladser i de ny kirkestole, og kongen måtte påbyde hofmesteren at ordne dette vigtige spørgsmål efter den skik og maner, der var brugelig »på lovlige og fornemme Akademier i Tyskland«. Prædikestolen er skåret af Henrik Werner i Maribo, som dyrkede en ret hæmningsløs bruskarok stil. Selve stolen præges af de sorte, snoede og dobbeltsnoede søjler, af »flammelister« og gennembrudte bruskslyng, f. eks. i nedhængene. Den overdådige, nogle vil sige overlæssede, himmel, har topstykker over gesimsen, bøjler med kegleformede spir, frugtguirlander og øverst en firsidet lanterner, hvorpå står Kristus med sejrspanen. Under ham, på hjørnerne, står engle med lidelsesredskaber: kors, stige, svøbe og isopstængel. Figurerne i lanternens bueåbninger og forneden på gesimsen er apostle og profeter med deres attributer. Stolens billedfelter har scener fra lidelseshistorien fra nadverens indstiftelse til gravlæggelsen. Herunder syngende og musicerende børn, som er livfulde nok ved første øjekast, men lidt matte, hvis man ser dem nærmere efter. Selv på himlens underside, over stolen, er der udskæringer. Midt under den en svævende due; på rygskjoldet Frederik III's og Sofie Amalies navnetræk flankeret af 2 apostelfigurer. På indersiden af himlen, under gesimsen, skiftevis basunblæsende engle og evangelistsymboler. Prædikestolen i Sorø repræsenterer det 17. århundredes pragtlyst og kunstfærdighed og dermed en betydningsfuld periode i stedets historie. Karakteristisk nok forpligtede Werner sig i kontrakten til at levere et værk, der skulle overgå prædikestolene i de 4 københavnske hovedkirker i henseende til siirlighed, kunst og arbejde. Ellers skulle han ingen betaling have. Barokkens »hellige teater« står i en iøjnefaldende modsætning til den gamle bygnings

Prædikestolen. Skåret af Henrik Werner 1650.

oprindelige strengthed, men man kan vist sige, at den er stærk nok til at tåle det.

Efter prædikestolens fuldførelse tog man fat på en ombygning af koret; under denne styrtede hvælvingen ned og anrettede stor skade, bl. a. synes udsmykningen på Valdemar Atterdags sarkofag ved denne lejlighed at have fået sin bekomst. Den nye hvælving var en stjernehvælving med kongeparrets navnetræk; samtidig indrettedes 6 gravkældre under højkoret og østkapellerne, som skulle skaffe kirken indtægt. Hvor meget det har givet skal være usagt; admiral Marqvar Rodstens efterladte betalte 1687 200 rigsdaler for gravplads under det nordligste kapel ved søndre korsarm.

Det nuværende *alter* er blevet til ved et samarbejde af mange hænder. Henrik Werner har ifølge en kontrakt fra 1654 skåret selve den usædvanligt høje og slanke tavle, som er stafferet 1656 (årstallet kan findes på gesimsens yderled) af Odense-maleren Hans Schütte. Lorenz Jürgensen i Holbæk har skåret figurerne. På stor-gesimsen til venstre Moses, der tynger mennesket med lovens tavler, til højre Jesus, der støtter korset, som det knælende menneske bærer. Foroven troen med korset, kærligheden med børnene og håbet med ankeret.

Malerierne skyldes hollænderen Abraham Wuchters, der var tegnelærer ved akademiet, men især kendt som portrætmaler. Foroven Kristus i vinpersen; frelseren træder druerne, og druesaften symboliserer lidelsen; men samtidigt er han også selv den, der perses, og blodet fra sårene i hans bryst opsamles af engle i gyldne kalke. Forneden nadverens indstiftelse; Jesus bryder brødet, mens Judas (i forgrunden til højre) vender sig bort. Traditionen fortæller, at professorerne ved akademiet skulle have været afmalede som apostle; da ingen af dem ville være Judas, blev i stedet 12 bymænd fra Haverup udtagne; blandt dem skomagere Anders, der indvilligede i at være Judas og siden levede meget ugudeligt. I nutiden er billedet blevet sammenstillet med Rubens' nadver-

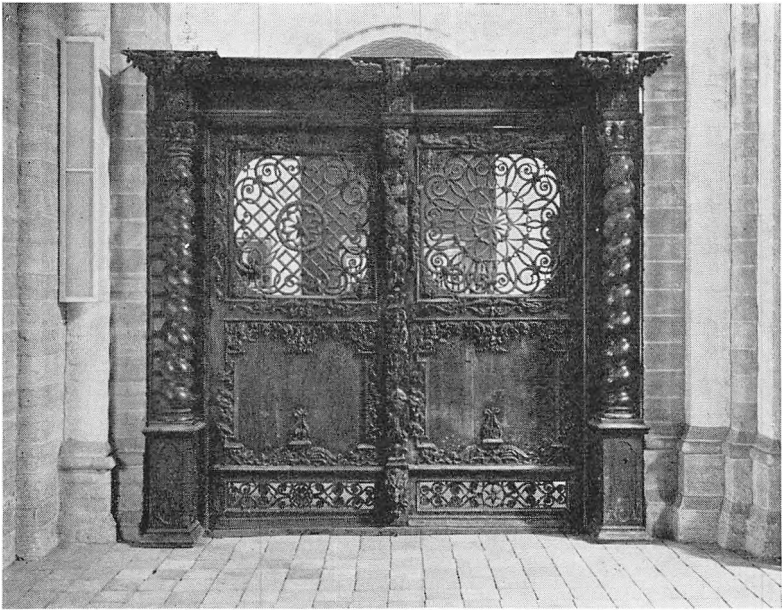

Alteret. Rammeverket skåret af Henrik Werner. 1656.

billede i Breramuseet i Milano, undertiden ligefrem betegnet som en kopi. Tanken om lokale modeller måtte derfor synes urimelig, skønt det er påvist, at der virkelig levede en skomager ved navn Anders i Haverup omkring midten af det 17. århundrede. Ved nøjere eftersyn er dog forskellen mellem de to malerier betydelig. Kunsthistorikeren Else Kai Sass har gjort opmærksom på, at kompositionen ikke er speciel for Rubens, og at i hvert fald akademiets hofmester Jørgen Rosenkrantz er afbildet. Der må være tænkt på skikkelsen i forgrunden til venstre; Rubens har her en ung mand, men Sorøtavlen en skægget profil, der ligner Wuchters' portræt af Rosenkrantz på Frederiksborgmuseet. Det kan altså godt være sandt, når sagnet videre fortæller, at englens på det øverste billede er malet efter hofmesterens børn. Hvordan det forholder sig med Anders skomager får stå hen. I Ingemanns fortælling »Alttertavlen i Sorø« er traditionen behandlet ganske frit. Skovfogeden Frantz er her, uden at han ved det, afmalet som Judas. Da han kender sig selv på altertavlen, slår samvittigheden ham; han tager livet af sig, og i hans gemmer finder man en tilståelse af, at han som ung har myrdet sin herre, for at det ikke skulle blive åbenbart, at han havde stået i et brødefuldt forhold til fruen.

Foran alteret indrettedes en art kapel til disciplenes andagtsøvelser. Korskæringen skiltes fra skibet ved et korgitter og fra korsarmene ved høje paneler. Gitteret er skåret af Werner omkring 1653; hans lidenskab for gennembrudt arbejde kommer især frem i søjlerne foran kordøren. De er skåret i eet stykke af hver sin udhulede blok. Lærerstolene bag gitteret har udskårne armlæn; drengenes langs panelerne er enklere. Den hele opstilling minder om det munkekor, den har afløst; et morsomt træk er de mange navne, som de uopmærksomme peblinge har indridset i træværket. Det ældste daterede er fra 1662.

I den middelalderlige klosterkirke er der naturligvis ikke holdt barnedåb. Den nuværende *font* er leveret af Henning Selgen 1655;

Dør til nordre korsarm. Skåret af Caspar Lubbeke 1657.

den står i vestenden af midtskibet, men har oprindeligt stået i nordre korsarm, som derfor har fået sin prægtige dør 1657, skåret af Casper Lubbeke i Roskilde. Forbilledet er, ifølge kontrakten, Niels Trolles begravelse i det nordvestre tårnkapel i domkirken, der igen efterligner smedede jerngitre. De smukke, gennembrudte fyldinger vidner om virtuos kunstfærdighed, men også om et vist mådehold i sammenligning med Werners voldsomhed.

Efter akademiets oprettelse blev Sorø igen gravkirke for stormænd med nærmere eller fjernere tilknytning til stedet. Christian IV's kansler, *Friis-Kragerup*, der havde været meget interesseret i stiftelsen, fik omkring 1625 overladt nordvestkapellet. Hans hustru, fru Barbara Wittrop rejste det anselige epitafium, hvor kansleren

og hun selv fremstilles knælende som brave ægtefolk. En søn har 1694 restaureret epitafiet og bekostet det smedede gitter. Kisterne har oprindeligt stået i kælderen.

Akademiets ledere, de højadelige hofmestre, måtte naturligt ønske sig gravplads i kirken. *Just Høg* (død 1646) ligger i liberiet, det vestlige kapel bag munketrappen. De anselige kister er restaureret 1883. Hans broder *Mogens Høg* (død 1661), kendt for sin forhandling med Karl Gustav og grev Schlippenbach i Ringsted 1658, blev begravet i nordsiden af koret i en af de nyindrettede gravkældre. Hans epitafium på væggen ud for graven er usædvanligt. I stedet for en billedlig fremstilling er der i midtfeltet en monumental indskrift; topstykke, vinger og nedhæng er af drevet messing med våbenskjolde, engle og bibelske scener. (Gravlæggelsen og opstandelsen). *Just Høgs* efterfølger *Henrik Ramel* gik af som hofmester 1649 og er ikke selv begravet i Sorø, men hans efterkommere hviler i 2 åbne gravkapeller ved munketrappen. Hans søn *Ove Ramel* ejede Basnæs og Borreby efter at have mistet sine skånske godser på grund af dansksindethed under krigen 1675–79. Han døde 1685 og blev begravet i Magleby kirke, men hans enke må have ladet ham overføre til Sorø, hvor 3 af hans søskende, der var døde som børn, i forvejen lå. Det østligste kapel bag munketrappen blev indrettet til arvebegravelse for slægten og istandsat 1772 af generalløjtnant *Ove Ramel Sehested* for 230 rdl., hvilket står over døren. 1876 bisattes her kammerherre *Chr. Fr. Sehested*, med hvem rækken af begravelser i Sorø kirke slutter. 1891–92 flyttedes *Ove Ramel* og hans søskende, hans hustru og en datter til det sydligste kapel ved søndre korsarm. Tilbage i den oprindelige begravelse er *Ove Ramels* datter *Margrethe*, hendes mand *general Sehested* og deres efterkommere i 4 generationer. Hofmester *Falk Gjõe*, død 1653, ligger i kælderen under Holbergs sarkofag, og *Jørgen Rosenkrantz*, død 1675, i den søndre hvælving i koret. Han havde ihærdigt og uselvsk, men forgæves, arbejdet for akademiets genrejs-

Epitaf over Bent og Niels Andersen.

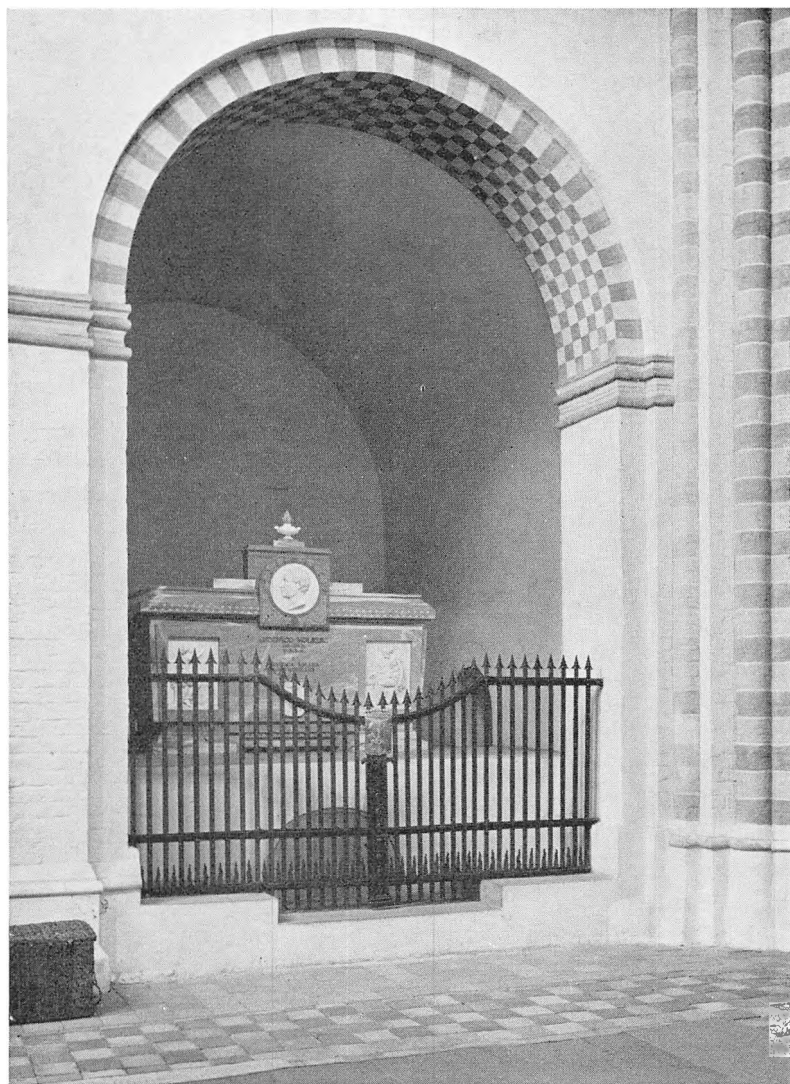
ning efter svenskekrigene. Ved hans død blev endog hans epitafium beslaglagt som pant for gæld til kirke- og fattiggassen. Dets bevarede rester står nu i nordre korsarm, hvor de tager sig temmelig sørgelige ud, men ved hans grav minder dog altretavlen med dens formodede portrætter og Rosenkrantz-våbenet i søndre topvinge om den brave mand og hans slægt.

Professorernes gravsten fra det første akademis tid er for størstedelen dækkede af tæpper og løbere; kun den berømteste af dem, hollænderen *Meursius*, fik tillige et epitafium (på sydturen i vestenden af skibet). Familiebilledet i midtfeltet menes at være af en hollandsk kunstner, dog er de 3 børn senere tilføjede, måske af Wuchters. Deres bløde kraver tilhører en mode, der er senere end forældrenes pibekraver.

Epitafiet i nordre sideskib over *Bent og Niels Andersen* har sin egen historie. De to unge mennesker var sønner af skibsreder og borgmester i Frederiksstad i Norge, Anders Olufsen. De studerede i København, men flygtede for pesten og kom til Sorø, hvor de indhentedes af sygdommen og døde den 4. og 5. oktober 1654. Sognepræsten i Sorø forfattede en ligprædiken over dem; den blev trykt og fylder 231 sider. Carl Baggers fortælling: *Pedellens Datter i Sorø* er inspireret af mindetavlen, men dens handling er frit opfundet.

I et mørkt rum under munketrappen står 2 kister, som gemmer støvet af Laurids Foss, død 1703, og hans 18-årige datter Catharina Margareta. Laurids Foss var forstander for skolen, som efter det første akademis opløsning bestod indtil 1737.

1747 oprettedes *det 2. akademi*, som Holberg testamenterede sine godser til. Heller ikke det fik nogen lang levetid, men det har dog nået at sætte sine spor på kirken, også bygningsmæssigt. Thura byggede en pavillon som pendant til Ingemanns hus med gavlen op mod kirkens sydøstlige kapeller. På det sydligste sænkedes taget for at skaffe lys til et gavlvindue, og det fik først igen normal højde 1875–76, efter at pavillonen 1861 var nedrevet. Østmurens højst

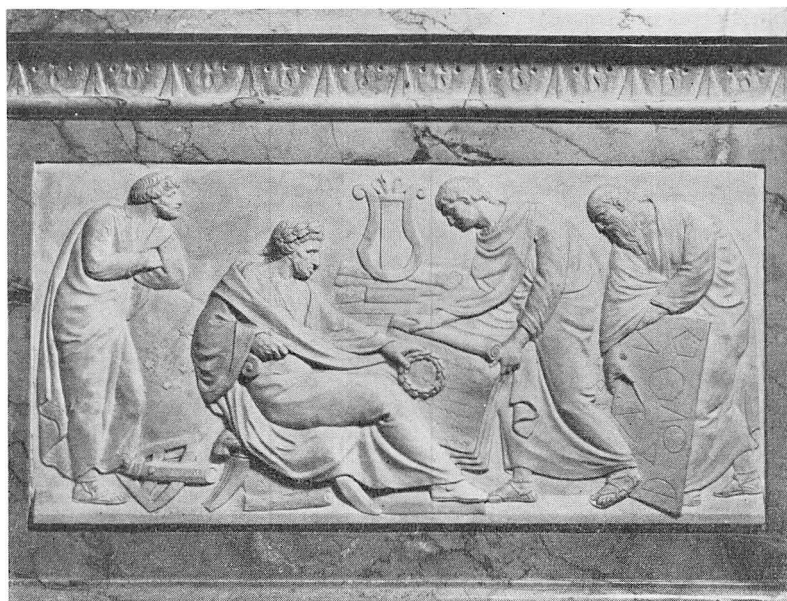

Ludvig Holbergs sarkofag.

uensartede murværk minder endnu om disse forhold. I forbindelse med en restaurering 1770 (og 1794) erstattedes det gamle blytag med tegl. Tagrytteren fra Christian IV's tid blev nedtaget 1766 og 1785; våbenhuset ved nordre sideskibs vestende blev nedrevet og den oprindelige vestportal erstattet med en ny – ud for midtskibet. Den derved skabte symmetri har sikkert tiltalt samtiden. Akademiets brand 1813 skånedes kirken, trods den bygningsmæssige forbindelse. Måske var branden påsat, og i så fald er brandstifterne nok kommet ind gennem den nu tilmurede vestligste dør ved munketrappen.

I kirkens indre er mindet om det 2. akademi smukt bevaret i de 3 kapeller med store marmorsarkofager. 1778 lod overhofmester *Reitzenstein* det nordligste kapel ved søndre korsarm indrette til arvebegravelse; han havde da lige mistet sin eneste søn, og dennes ven, akademilæge Jens Bang, har tegnet gravmælet. I de 4 sarkofager ligger *Reitzenstein*, hans 2 hustruer og sønnen.

Endnu i *Holbergs* levetid havde kongen bevilliget ham fri begravelse i Sorø som løn for hans mod stiftelsen beviste gavmildhed. Hans kiste stod først bag alteret, omgivet af en kolonnade af træ, men 1780 blev et værdigere gravmæle udført af *Wiedewelt* og anbragt i kapellet ved nordre korsarm. Ifølge kunstnerens egen forklaring forestiller kvindefigurerne i de hvide felter på sarkofagen t. v. *Polymnia* (hymnedigtningens muse), som skriver årstallet 1747, da *Holberg* testamenterede sine godser til Sorø, t. h. *Calliope*, som *Wiedewelt* kalder historiens muse. Hun lægger en krans på en bog, der vel må betegne *Holbergs* historiske forfatterskab og ikke komedierne, som vi straks tænker på. Portrætmedaillon er, som oprindeligt foreslået af professor *Wøldike* i »Antique Smag uden Peruque«. Den virker ved første øjekast fremmed, men gengiver fint og vistnok ret nøje den aldrende *Holbergs* træk, måske efter en dødsmaske. Indskriften kan oversættes: Sorø Akademi satte 1780 (dette minde) for sin velgører, baron *Holberg*. B. D. S. M. betyder

Grev Otto Thott som videnskabens beskytter. Relief fra hans sarkofag.

bene de se merenti, d. e. »velfortjent af det«. Sølvkransene stammer fra 200-årsfesten 1884. Den ene er lagt af selskabet »Holbergs Minde«, den anden af de danske højskoler.

Det Thottske gravmæle i kapellet ved siden af Holbergs er udført af C. F. Stanley. Otto Thott til Gavnø, død 1785, havde været højtstående embedsmand og minister under flere konger, men er især fortjent som bogsamler og videnskabens beskytter. Portrættet på sarkofagen viser den gamle mand sidende i klassisk gevandt. Han rækker en krans frem mod en yngling, der holder en bogrulle med skrifttegn. Yderst til venstre og højre repræsenterer skæggede vismænd astronomien (en sekstant) og matematikken (figurer på en tavle). Hustruen, Birgitte Kruse, sidder foran arneilden; hun be-

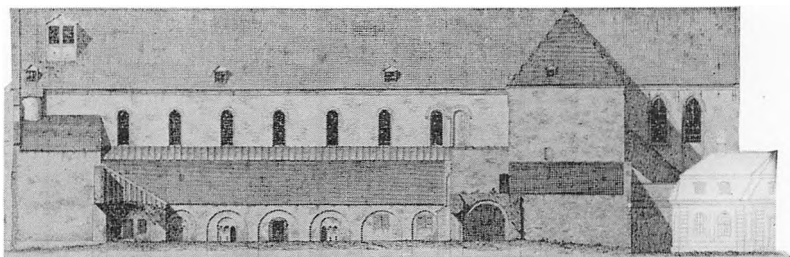
lønner af sin overflod spindersken og væversken, mens Pallas Athene bag hende ser til. Mellem sarkofagerne står historiens genius sørgende. Otto Thotts fader, landsdommer Tage Thott, døde 1707. Han blev begravet i Sorø, hvortil enken flyttede med den 3-årige søn, der siden lagde grunden til sin lærdom i Sorø skole. Otto Thotts eneste barn, datteren Christine Sophie Rantzau, døde før faderen, og han testamenterede derefter sine godser til sin morbroders sønnesøn, kammerherre Holger Reedtz, som tog navnet Reedtz-Thott og lod det smukke gravmæle udføre.

Sørgeligt er det gået en borgerlig familie, som forsøgte at hævede sig på linie med de højadelige. Den rige købmand og kroejer *Johan Adolf Foss*, død 1768, havde fået overladt det sydøstligste kapel; efter hans enkes død blev det istandsat, og kirken fik 500 rdl. for stedse vedligeholdelse, men da man 100 år senere søgte et sted, hvor man midlertidigt kunne anbringe Just Høg med hustru og datter, nedlagde man »de Fossers Arvebegravelse« og flyttede Fosskisterne ned i kælderen, der senere er tilmuret. Bedre er det gået et par af professorerne, *Lauritz Kongslew* og *Johannes Elias Schlegel*, hvis beskedne marmortavler endnu hænger i midtskibet på syd- og nordsiden.

VI

Nutiden

Sorø kirkes ydre efter akademiets brand 1813 kendes bl. a. fra nogle tegninger af arkitekten Peder Malling, der ledede opførelsen af akademiets nye hovedbygning. Intet spir brød tagryggens lange linie; til gengæld havde tegltagets store flader kviste, og søndre korsarms gavl havde valmtag. Buegangen langs kirken var endnu bevaret, men 1827 var man ufornuftig nok til at rive den ned, og dermed begyndte de moderne restaureringer, som på godt og ondt har givet kirken dens nuværende skikkelse. Da buegangen faldt, revnede hvælvingerne i sideskibet. Ydermuren blev forstærket med stræbepiller og skalmuret med benyttelse af de forhåndenværende sten. Det ser ikke særlig godt ud, men værre skæmmer dog de stilløse vinduer, der blev indsat for at skaffe lys til sideskibet. 1859–60 blev tegltaget erstattet med skifer, hvilket heller ikke var nogen forbedring. Samtidig blev murene rensede og udbedrede, og søndre korsarms valmgavl blev afløst af den nuværende. 1864 blev klokkerne flyttet fra en udbygning på nordøstkapellernes nordmur til et tårn med ligkapel, som arkitekt Chr. Hansen opførte på kirkegården. 1867–68 blev koret ombygget; gavlen blev en kopi af nordre korsarms, og de store spidsbuede vinduer erstattedes med rundbuede. 1870–71 rejstes påny en tagrytter over kors-skæringen, og samtidigt opførtes den nuværende vestportal. 1888–89 blev rundbuefrisen under højkirkens tag rekonstrueret på nordsiden. Det vides, at der var bevaret mærker efter 51 af de 56 søjlestave. 1890–91 fik sydsiden og søndre korsarms vestmur den samme gesims som nordsiden, og til sidst fik nordre sideskib sin søjlestavsokkel.

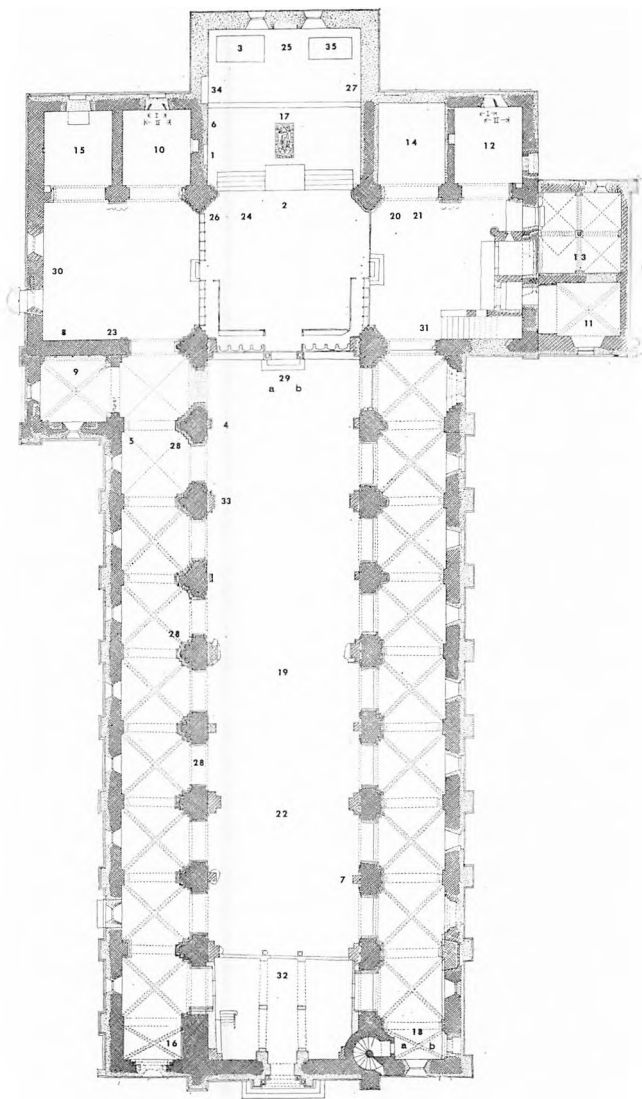
Kirkens sydside efter 1813. Opmåling ved Peder Malling.

Kirkens indre var i begyndelsen af forrige århundrede hvidkalket med en enkel, sengotisk hvælvingsdekoration fra Henrik Tornekran's tid. Gulvet lå næsten $\frac{1}{2}$ m højere end nu, så de store pille-sokler delvist var dækkede. Den nederste del af hvælvingspillerne i midtskibet var borthugget, og i sydsiden fandtes endnu i 1846 et »modernt pulpitur«, som nævnes i P. L. Møllers fra Søren Kierkegaards historie så berømte artikel »Et Besøg i Sorø«.

1871–73 udførte maleren Jacob Kornerup en fuldstændig nyudsmykning. På vægge og piller maledes røde, grå og gule kvadre, som gør rummet lyst og mildt, men er fremmede for den oprindelige strenghed. Skjoldefrisen fornyedes (se s. ??); over og under den maledes bladornamenter og dragefigurer, ligesom bu- og hvælvingsstoppene dekoreredes, alt efter spor af ældre malinger, men uden at det i enkeltheder kan siges, hvad grundlag der har været. 1873–74 blev gulvet i skibene og korsarmene sænket til oprindelig højde, og 1876–77 tager man fat på restaurering af munketrappen. Den havde, måske siden Christian IV's tid, stået med ét løb og en balustrade langs sydmuren. Nu fandt man betydelige rester af den middelalderlige trappe, som blev fremdraget og istandsat. I kirkeinspektionens protokol nævnes udtrykkeligt »de stærkt slidte trin«, som endelig må bevares. 1927 blev kalkmalerierne restaurerede, og 1936 blev de gamle portaler i sydmuren og i nordre side-

skibs vestende fremkaldte, så de nu står synlige. Byens og menighedens vækst og efterhånden også nutidens krav har sat deres spor. I nordre korsarm indrettedes en »skriftestol« d. e. knæfaldet ved nordvæggen til brug ved altergang. 1872–73 fik kirken et varmeanlæg (man gyser ved tanken om, hvordan det har været med opvarmning før den tid). En lysekroner fra gammel tid hænger i nordre korsarm; den er skænket 1724 af amtmandens søn Frederik Moth. Nu fik den øvrige kirke mellem 1886 og 1894 ialt 7 lysekroner, og 1894–95 blev stolestaderne omordnet og deres antal forøget. Efter amtmand Emil Vedels død 1909 modtog kirken Christen Dalsgaards maleri: hyrderne julenat, som ophængtes i nordre korsarm, der siden 18. århundrede har været brugt som sakristi. Her findes også et andet af Dalsgaards billeder: Simeon og Anna, som Sorø menighed skænkede sognepræst H. C. Glahn, da han 1883 trak sig tilbage. På pillen mellem østkapellerne hænger Knud Larsens portræt af sognepræst, dr. theol. F. C. Krarup, der virkede i Sorø 1891–1922. Bortset fra et par gravsten er disse to malerier de eneste minder i kirken om dens lutherske præster.

Sorø kirke er i nutiden først og fremmest byens sognekirke. Den var oprindeligt en katolsk klosterkirke, og mange spor af munkenes færden er endnu bevarede. De middelalderlige gravminder taler om forbindelsen med den mægtige Hvideslægt og med kongehuset. Under adelsakademiernes korte blomstring i det 17. og 18. århundrede fik kirken sit prægtige inventar og marmorsarkofager i nogle af østkapellerne. Mange mennesker besøger den i vore dage også uden for kirketiden, og for den, der giver sig tid til at blive fortrolig med alt, hvad den rummer, fortæller den ikke blot kirke- og kunsthistorie, men også et stort stykke Danmarkshistorie.

Plan af Sorø kirke. Øst opad.
 Tallene henviser til fortegnelsen s. 63 og 64.

*Alfabetisk fortegnelse over inventar og gravminder.
(Ikke fuldstændig).*

	Plan	Tekst
Absalons skab	1	20
Alter	2	48
Christoffer II's monument	3	30
Døbefont	4	50
Epitafier:		
Bent og Niels Andersen	5	54
Mogens Høg	6	52
Meursius	7	54
Jørgen Rosenkrantz	8	54
Gravkapeller:		
Friis-Kragerup	9	51
Holberg	10	56
Just Høg	11	52
Ove Ramel	12	52
Ramel-Sehested	13	52
Reitzenstein	14	56
Otto Thott	15	57
Gravsten:		
Abbed o. 1200	16	24
Absalon	17	36
Nicolaus Frændesøn	18a	24
Niels Jespersen	19	42
Niels Klementsens	20	34
Jens Krag	21	24
Oluf Lauridsen	22	42
Andreas Laale	23	34
Kong Oluf	24 og 25	36
Knud Pedersen	26	42
Henrik Tornekrans	27	40

	Plan	Tekst
Kalkmalerier		
i søndre sideskibs vestende	18b	34
ved nordre sideskib	28	33
Korgitter	29a	50
Krucifikser:		
Unggotisk	30	16
Claus Bergs	29b	36
Munketrappen	31	17
Orgel	32	43
Prædikestol	33	46
Relikvieskab	34	40
Skjoldefrisen		26
Valdemar Atterdags sarkofag	35	32

Litteratur

Det videnskabelige studium af Sorø kirke er grundlagt af N. L. Høyen i afhandlingen: *Nogle Bemærkninger om Sorø Kirkes Alder og Bygningsstil*, 1846. Sml. samme forfatters beskrivelse af kirken i *Danske Mindesmærker I*, 1869. I *Sorøbogen*, udg. af Soransk Samfund 1924–31, har C. M. Smidt og M. Mackeprang skrevet om kirken. Hovedkilden til oplysninger er nu Nationalmuseets værk: *Danmarks Kirker, Sorø Amt I*, 1936. Opfattelsen af orgelets historie er dog væsentligt ændret ved undersøgelser i forbindelse med restaureringen 1944, hvorom orgelbygger Poul-Gerh. Andersen har skrevet, bl. a. i *Orgelbogen* 1955. Vilh. Lorenzen har behandlet Sorø kirke i *De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie*, 1941, med tegninger og opmålinger af arkitekt Charles Christensen. Sidstnævnte har desuden fremlagt resultater af sine undersøgelser i en afhandling: *Studier over Sorø Kirke og Kloster i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1943. Hans teori om, at kirken skulle være påbegyndt af benediktinerne, har dog ikke fundet tilslutning.

Cisterciensermunk. Kalkmaleri i nordre sideskih.

NATIONALMUSEETS BLÅ BØGER

<i>L. Balslev</i> : Sorø Kirke	3.00 kr.
<i>Victor Hermansen</i> : Store Hedinge Kirke	1.00 kr.
<i>Chr. Axel Jensen</i> : Riberhus Slotsbanke (udsolgt)	1.00 kr.
<i>M. Mackeprang</i> : Løgum Kloster	2.75 kr.
<i>Hugo Matthiessen</i> : Gamle Huse i Ribe	5.00 kr.
<i>Vilb. Møller-Christensen, Jens Østergaard og Aage Roussell</i> : Æbelholt Klostermuseum	2.00 kr.
<i>Otto Norn</i> : Keldby Kirke på Møn (udsolgt)	1.00 kr.
<i>Otto Norn</i> : Nyborg Slot	1.85 kr.
<i>Otto Norn</i> : Nykøbing Kirke på Falster	1.50 kr.
<i>Poul Nørlund</i> : Trelleborg (da. og eng. udgave)	2.75 kr.
<i>Olaf Olsen</i> : Fyrkat (da. og eng. udgave)	1.50 kr.
<i>Thorkild Ramskou</i> : Lindholm Høje	3.00 kr.
<i>P. J. Riis</i> : Hama Samlingen	2.50 kr.
<i>Aage Roussell</i> : Børglum Kloster	3.00 kr.
<i>Aage Roussell</i> : Vor Frue Kirke i Haderslev (udsolgt)	4.50 kr.
<i>C. M. Smidt</i> : Vitskøl Kloster	1.00 kr.
<i>C. M. Smidt</i> : Gurre	2.00 kr.
<i>R. Steen Steensen</i> : Fregatten Jylland	5.00 kr.
<i>Hans Stiesdal</i> : Tønder Kirke	3.50 kr.
<i>Hans Stiesdal</i> : Kalø Slotsruin	1.50 kr.
<i>Knud Thorvildsen</i> : Ladbyskibet (da. og eng. udgave)	2.50 kr.